

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

מבוא

בעבודה הנוכחית אנסה להבהיר פרשת הצלתם של כ־6000 יהודים מבין רבבות פליטים שנמלטו מפולין הכבושה וחיפשו מפלט בערי ליטא.

בשלהי שנת 1940 ובחודשים הראשונים של שנת 1941 פילסו לעצמם פליטים אלה נתיב הצלה דרך אירופה הבלתי־מנואצת (ליטא—שבדיה—הולנד—צרפת—א"י) כל עוד אפשרי היה הדבר. כאשר נסתתמו דרכים אלו, חיפשו הפליטים דרכי עקיפין: בריה"ם—המזרח הרחוק. מי לארצות שמעבר לים ומי בנתיבי הצלה שונים לא"י, ליטא—רוסיה—יפאן—סין—א"י, ליטא—בריה"ם—יפאן—סין—אפריקה־הדרומית—א"י.

ההצלה הבלתי־צפויה דרך בריה"ם, המזרח הרחוק ויפאן. נתאפשרה תודות להענקת אלפי רשיונות־כניסה הולנדיים לא"י סוריאנאם והים הקאריבי, ויזומת־מעבר ושתות יפאניות. ניצול רשיונות אלה היה מותנה מאידך־גיסא, ברשות כניסה ומעבר דרך בריה"ם. פרטי הפרטים של מיבצע הצלה זה אינם מחזוריים די צורכם עד לעצם היום הזה, למרות העובדה שבארץ היים אחדים מהפעילים הראשיים של פרשה זו, לכאורה, זהו אפיזודה במכלול האירועים של התקופה. עם זאת, היא בעלת משעות מיוחדות במינה מחמת עוצמת החורבן וסיכויים ההצלה המרעשים.

היום, כשלושים שנה לאחר התרחשות הדברים, בולטת עובדה זאת ביתר שאת: באווירה הדחוסה והסרת המוצא של חוטים החם, שיטטה ליטא הזעירה והנתונה בלחץ של שני ענקים דורסניים (גרמניה ובריה"ם) מפלט שקט יחסית ופתח הצלה לאלפי יהודים שנקלעו לארץ הבאלטית במערבולת האירועים, שתקוותם לפרוץ ולעלות נתגשמה באורח בלתי־צפוי.

עבודתי תחיה ללא ספק חלקית בלבד, הן מבחינת עיבוד הנושא השלם (כוונתי למכלול התקופה) והן בנוגע לתחום הקונקרטי של ליטא בתקופת המעבר. גורלי הטוב הוליכני למקום והייתי אחד האלמונים בקהל האלפים שנפל בחלקם לעשות את הדרך הארוכה והמפותלת מוילנה לא"י דרך בריה"ם—יפאן—סין—ה־סלמנס" הבריטי—הודו ומצרים. תוואי" זה ימצא באורח מובן ביטוי מודגש במסגרת עבודתי. עם זאת, אנסה להבהיר את הדרך על כל שלוחותיה, לאור הפירסומים המרעשים שראו אור, עדויות של ניצולים, מיסמכים והדים בעתונות הארץ־ישראלית של אותם ימים.

אשתל להשיב בעבודתי על שאלות יסוד אלה:

(א) כיצד אירע מיבצע ההצלה ב"ווילניוס" (וילנה) תליטאית שלא הצטיינה אף פעם באהבת ישראל יתירה, חסן לא רב לאחר מכן הפכת לאחד ממוקדי הקטל האיומים במפת הריצח הנאצי.

(ב) מה הביע את בריה"ם, שהתנכלה שנים רבות באורח עקבי לתנועה הציונית ולעליה לא"י, להיכנס למשאומתן עם נציגי המשרד הארץ־ישראלי בליטא בעניין היתרי־יציאה מתחוסה והענקת אלפי רשיונות־מעבר לפליטים שחצו את שטחה בכל הכיור גיסו ובהקשר לכך: מה גרם לביטולו הפתאומי של ההסכמה ל"מסע" זה?

- (ג) איך צץ עניין רשיונות־הכניסה ל"קיראסאי" הקסומה, שאיפשר בסופו של דבר קבלת רשיונות־מעבר ושהות ב"ארץ השמש העולה"?
- (ד) מי ומי היו האישים מבחרץ שסייעו לסיבצע זה? האם היתה זו יוזמה ברובה של חסידי אומות העולם, מדינאים סמולודים שחיפשו אחרי תחבולה ודיוה, או פשוט היו אלה רודפי־בצע מחושבים שניצלו את הקוגיונקטורה הנחה על רקע מצוקת הפליטים?
- (ה) כיצד התארגן ופעל מנגנון ההצלה שראשיתו היה מצעד בוילנה ובקובנה שבליטא, אך לאחר־מכן הגיעו שלוחות פעילותו ליוקתמה וקובה ביפאן, לטשוקהולם בשבדיה, לווינגטון וניריווק בארה"ב, למוסקבה בבריה"מ, וכמובן, לירושלים שבארץ־ישראל?
- (ו) לבסוף, הנצלו אפשרויות אלה במלואן? ומה ניתן ללמוד מפרשה סיוחדת זו על דרכי התצלה של יהודים בימי המצוקה?

עלימנת להשיב לשאלות אלו אנסה לצייר קווים על דמותו של ריכוז רבבות הפליטים בוילנה, סיווגו, התארגנותו, קשריו עם המוסדות היהודיים בעולם ובא"י, ופרגות דובריהם בחיפוש דרכים להגירה שסייעה לא בסעם לסיבצע ההצלה.

החומר שעמד לרשותי בנושא זה הינו שאוב ברובו מסקורות: תיקי עלייה ותכתובת של המשרד האי בליטא (קובנה) — וילנה בשנים 1939—1940 הננויים בארכיון הצינוי בירושלים, תיקי עדויות של ניצולים ומצילים השמורים בארכיון של ידרשם בת"א, וזכרונות בכתב ובע"פ של ניצולים, וכאמור, לקט של עתונות עברית (בעיקר "דבר" ו"הצופה"). טן הראוי לציין שעד כה טרם נכתב סיכום סמצה של הפרק האמור בתולדות פרשיות ההצלה של יהדות פולין בתקופת השואה.

בריחת פליטים יהודיים לוילנה הליטאית (אוקטובר 1939 — מאי 1940)

תולדות הריכוז הגדול של הפליטים בוילנה ובערי ליטא קשור ועוזר בתהרגשויות הסוערות שבעקבות המערכה המלחמתית הקצרה, הפולנית־גרמנית, בספטמבר 1939, ובחלוקת פולין בין שהי המעצמות — גרמניה ובריה"מ. באוקטובר 1939 נתפרסמה ברבים ההצהרה הסובייטית על "צירופה של וילנה, בירתה ההיסטורית של ליטא, לתחום המולדת הליטאית, ותיקון העולל שעולל העם הפולני לליטאים".¹ ידיעה מפתיעה זו נפרצה עד מהרה על פני האזורים הגרמנים שטופחו ע"י הסובייטים כתוצאה מהסכם עם גרמניה הנאצית, בערים ובעיירות שבתחום שליטת הגרמנים, השבועות המרעטים של שלסון וחיים תחת עול הכובשים בשני חלקי פולין לשעבר, לא הותיר בלב היהודים אשליות רבות באשר לעתיד הצפוי להם מהתנאים החדשים, לא ייפלא איפוא, שליטא העצמאית הצטיירה בפניהם כמפלס רגוע בתוך המערבולה הזרתחת של שלהי שנת 1939, המעבר לארץ הבאלטית דרך "וילניוס" — כפתח של תקווה הצופן בחוכו סיכויים לקשר עם העולם החופשי, להגירה עלייה והצלה.

"וילנה—וילניוס—ירושלים דליטא", הפכה בימים תחם למחור קסום שהצית דסיונם של רבבות יהודים, בעיקר של צעירים ובני־נוער אשר לא חסו במאמצים כדי להגיע אליה, ואחרים אף שילטו בחייהם על נסיונם זה בנודדים בין גבולות גרמניה—בריה"מ—ליטא.² שני הגושים הראשונים שעברו במאורגן מסקומות שונים שבפולין הכבושה לוילנה, היו חברי התנועת הנוער התלוציות (כולל קיבוצי ההכשרה) וכן תלמידי ישיבות למאותיהם,

 Rzeczpospolita Polska
 Legation de Pologne
 à Kaunas
 Nr. 4-511

Zależdżenie wstąpić wstąpić wydział z tymi
 bliźniaczymi powiatowymi i krajowymi w sprawie
 Le présent certificat est délivré en la forme des lettres
 de naissance et sert de preuve de filiation.

Zaświadczenie Certificat

Zaświadczenie o imię i nazwisko (jeżeli jest) _____
 est certifié par le présent acte. Nominatif: M. S.

SOSNOWIK BORUCH

Rok urodzenia: 1915
 Date de naissance: _____
 Miejsce urodzenia: Nowy Rochoc, woj. białostockie
 Lieu de naissance: _____
 Stan: Małżymony - Celibataire
 Etat civil: _____
 Wykształcenie: Magister inżynier
 Niveau d'instruction: _____
 Wzrost: 170 cm
 Taille: _____
 Waga: 70 kg
 Poids: _____
 Włosy: ciemne - ciemne
 Cheveux: _____
 Oczy: niebieskie - brązowe
 Yeux: _____
 Znaczące cechy: _____
 Signes particuliers: _____

Wydział w Warszawie, Urządzenie dowodów, Wydział, do jest obywateli i rodzin.
 Le service des actes de naissance, des preuves d'identité et de filiation.

15. kwietnia 1939
 15. April 1939

 M. S. _____
 Chef d'Affaires
 de M. S. _____
 Chef de service, Voevod
 de Lituanie

סוויטנה דרך יפאן אל העולם החופשי

Виза № 104136

Гражданство СССР
 Место рождения СССР
 Место жительства СССР
 Дата выдачи СССР
 Срок действия СССР
 Подпись
 Подпись

רשות מעבר דרך ברה"מ. תוצאה נקיבה

Handwritten notes in Hebrew and Yiddish at the top of the table section.

№	Имя	Фамилия	Пол	Возраст	Профессия	Цели поездки	Срок действия	Подпись
1
2

רשימת שמות ביאן

ROYAL DEGYPTIE & Bombay. SANS ARRÊT.

Visa sans arrêt
 No. 055 Date 28 APR 1944

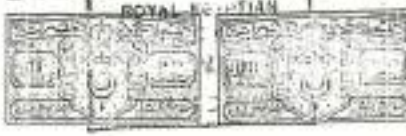
Durée de validité jusqu'au 15/05/44 pour un seul voyage

Validité

Droits payés

Autorisation du Ministère de l'Intérieur
 le 10 Avril 1944

אשרת מעבר דרך מצרים - ניתנה כבוסביי

על רבניהם וצוות מטפלים שלא ראו אפשרות כלשהי להמשיך לקיים את לימודיהם באורח חיים זה בשטחי בריה"מ. נוסף לכך הגיעו לוויילנה יהודים רבים באורח אינדיבידואלי. בין היהודים והמשפחות שהגיעו, נכללו מנהיגי המפלגות הציוניות בפולין שבין המלחמות, מורים מרשת בית-הספר "תרבות", עתונאים, פעילי מפלגת ה"בונד", סרוצקיסטים, יהודים בעלי אמצעים, שברשותם אשרות-כניסה לארצה"ב ולא"י וסתם יהודים בעלי חוש בריא שנמלטו מפולין הכבושה מתוך חרדה לבאות.

בתהליך היווצרות הריכוז של פליטים יהודיים בוויילנה יש להבחין בשתי תקופות: הראשונה — בת שברצות מספר, בחודשים אוקטובר-נובמבר 1939, עד לעיצוב הגבולות המורחבים של "ליטא הגדולה" שכללה את וילניוס כבירתה, והשניה — שמונה וחצי חודשים לקיום ליטא העצמאית, עד לסיפוחה המלא לבריה"מ והפיכתה לאחת ה"רפובליקות" הסובייטיות. בתקופת הראשונה אשר נכנת אותה "תקופת הביניים", היתה העיר וילנה תחת שלטונם המוחלט של הסובייטים יחד עם כל שאר ערי פולין שבמחוז המזרחי ושהוקצו לתחום ההשפעה של בריה"מ. בימים אלה (אוקטובר-נובמבר 1939), לא היו כל קשרים עבר בערים ובמחוזות השונים של הטיפוח הסובייטי. הקבוצות המאורגנות (חלוצים, תלמידי ישיבות) ואף מספר לא קטן של יהודים, ניצלו חופש הנועה זה והגיעו אחרי נדודים מייגעים למחוז הפצם.

בסוף נובמבר 1939 חלה תמורה: וילנה הפכה רשמית ל"וילניוס", נקבעו הגבולות כביכול בין בריה"מ וליטא, והמעבר בין ה"רפובליקות המערביות" (בילורוסיה המערבית אוקראינה המערבית) ובין ליטא נעשה מעתה קשה ומסובך. ליטא הועירה לא היתה מעוניינת מבחינתה בתנועת פליטים פולניים החודרים לשטחה. מאידך-גיסא, הסובייטים רצו בטאביליזציה מזירה ככל האפשר, ומנקודת ראותם היתה הנדירה הבלתי פוסקת בבחינת גורם מפרץ להוכניותיהם. לאור כל אלה התנהל מאבק עקשני בין משמרות הגבול הסובייטי-ליטאים מחד-גיסא ומאידך-גיסא הפליטים גתרשי ההחלטה, שפילטו לעצמם בעזרת יהודים מקומיים, נתיבי-מעבר בקו "לידא-אושטיאבה-ראישישוק". תנועה זו נעזרה במבריחים מקצועיים שהכירו שכיח-חיבור רבים בצידו הדרומי, והתמזג במעבר חסאי תמורת נתח כספי שמן. כמובן, הדרך הבלתי ליגאלית היתה כרוכה בקשיים ובסכנות, היו כאלה שנודו בירי המשמרות הצבאיים, קפאו בשלגים או נתפסו וגורשו לארץ נזירה סמנה לא שבו עוד.

אך למרות המכשולים והסכנות, גמישכה הבריתה במחירת לליטא עד מועד סיפוחה המוחלט לבריה"מ, ורק החל מחודש מאי 1940, כאשר פג סעמדה המיוחד של וילניוס, פסקה תנועת הפליטים בכיוון העיר. תנועה זו הדלה למרות העובדה שממוצע זה ואורך היה המעבר חופשי ובלתי מופרע לחלוטין.

דרכי האירגון של ריכוז הפליטים ב"וילניוס"

הדבר הראשון הקובע בסידורם של המוני הפליטים היהודיים שהתרכזו בעיר, היה השגת רשיונות-שהות אישיים לכל אחד מהם. היה צורך להוכיח בעזרת מיסמכים מאושרים, שהאנשים האמורים ישבו במקום עוד לפני התאריך הקובע של צירוף העיר לליטא, המקדימים להגיע לא נתקלו בקושי של השגת ה"קארו אטביעגלעו לירדיטאס", אולם המאחרים השיגו את התעודה הודות לפרוסקציה, מתן-בסתר המלצות למיניהן.

לאחר מכן עלתה על הפרק בעיית הקיום. רשיונות עבודה לא ניתנו לפליטים, מתוך

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

ליוצאים מן הכלל ומתוך חשבון מפוכח של כל הצדדים, מוטב היה לדאוג כי הפליטים לא ייהפכו למעמסה רובצת על השלטונות הליטאיים. הסתבר כי במשך ימים מועטים הוקם אירגון שפעל באורח תקין: האקטיבה הציונית והתנוגים הדתיים הקימו ללא שחוח קשר עם מוסדות עזרה מרכזיים בעולם (בראש ובראשונה בארה"ב ובא"י) ועד מהרה פרש הגיינט את חסותו על קהילת הפליטים. נפתחו "בתים" — אכסניות מיוחדות לפעילים המפלגתיים למתנותיהם, קיבוצי הכשרה של הזרמים החלוציים השונים, ישיבות ומוסדות חינוך לנוער הדתי, ואילו משפחות בודדות סודרו בבתים פרטיים. כמרכזן הותקנו מטבחים ומסעדות מסודרות שסיפקו ארוחות למרכיב הפליטים. הגיע לכוש וחולקו דמיכיס לנצרכים. אף נפתחו אפשרויות להשתלמות בשפות. מן הראוי, בהקשר עם פרק זה, לציון את הרגישות המולידאריות שגילתה הקיבוץ היהודי של ליטא במיפגש גודלי זה עם הפליטים שבני יהדות פולין.

הייתה של הפליטים בתוך ה"בתים", הפעילות התוססת של הריכוזים החלוציים, הינם פרק מאלף והשוב לכשעצמו. אך חורג מסגרת הנושא המוגדר. עם זאת, אין לפסוח על עובדה מכרעת אחת: ה"בתים" והריכוזים בוילנה הפכו למרכזי עצבים שהם התנהל המגע, פעולת האירגון והקשר עם היהודים בשטחי הכיבוש של פולין. באמצעות המרכזים הללו עברו הידיעות אל העולם החופשי וכאן נתקבלו השדרים שנועדו להגיע אל חוג צומק שטחי הכיבוש.

עם סיפוחה המלא של ליטא לבריה"מ, נקטע במהיריד התחי המיוחד של ריכוז הפליטים ופסקה הפעילות הממונת. ה"בתים" נסגרו. פעולת המוסדות עם הגיינט בראש — נאסרה. נסגר המשרד הארץ-ישראלי, העסקנים הציוניים מבין אזרחי ליטא חששו להמשיך לספל בענייני עלייה הגירה ודאגו לעצמם למסלם. מאותה שעה, נטלו על עצמם אנשי המשרד הארץ-ישראלי מווארשה לשעבר, את כל עול העבודה. על כל הסיכון הכרוך בכך, מתוך תחושה נכונה כי "להם אין מה להפסיד", כתוצאה מאותה פעולה רבת מתח ותעוזה, באה ההצלה של אותם אלפי פליטים שעל דרכם ידובר להלן.

עלייה והגירה

עם עיצוב סדרי השלטון בליטא הריבונית ופתרון ענייני סידורם הראשוני של המוני הפליטים היהודיים בוילנאים, צצה ועלתה כמלוא הריפותה בעיית יציאתם מהגירה ככל האפשר למקום מבטחים.⁹ ברור היה שקיומה הריבוני של ליטא לא יאריך ימים והיא עלולה גם להיבלע בכל יום ע"י אחת משתי המעצמות (גרמניה או ברית"מ) ואז יירד המסך על הפליטים מפולין, כפי שאירע לאחיהם בשני חלקי פולין הכבושה.¹⁰

לא ייפלא איפוא, כי המוסדות הציוניים בליטא והאקטיבה הציונית מפולין, ראו בעיה זו כראשונה בחשיבותה העמידו את המוסדות המרכזיים בארץ על חומרת המצב ואמנם, כבר בראשית נובמבר 1939 נשלחה תוראה מירושלים אל המשרד הארץ-ישראלי בקובנה — להקים ועדה מיוחדת מבין העסקנים הציוניים מפולין, שמתפקידה יהיה לספל בעניין הצלת הפליטים.¹¹

עד מהרה הסתבר כי הוועדה החדשה ריכזה בידיה את כל ענייני ההגירה והעלייה גם יחד. המוסדות הציוניים בליטא וכן "תא"ס", העמידו עצמם לרשות ועדה זו, שניצבה מראשית דרכה בפני סכך בעיות שפתרון היה בלתי אפשרי למראית עין.

1. היה הכרח להשיג לאלפי הפליטים היהודיים רשימות כניסה לארצות מלשהן שתסכמנה

- לקבלם. כיוון שמיה ברור שרשיונות־עלייה מאושרים לאלפים לא ניתן להשיג. בשל התגבלות של הספר־הלבן היתם הנוקשה של הממשלה הבריטית. הרי גדרש טיפול נמרץ בחיפוש אחר מקומות מקלט. בדרך זו הפך המשרד הארץ־ישראלי בעת ובעונה אחת לכתובת המספלת, הן בענייני ההגירה והן בענייני העלייה.
2. בעייה נוספת שחייבה פתרון מהיר, היא בעיית הדרכונים. פליטי פולין יכלו אמנם לקבל דרכונים זמניים מטעם ה"לגאציה" הפולנית שפעלה ליד הקונסוליה הבריטית, אולם תעודות אלה לא אושרו ע"י השלטונות הסובייטיים והליטאים, אשר לא הכירו בממשלת הגולים הפולנית בלונדון, ותוך חודשים מספר של קיום ליטא הריבונית, היה קיים חשש מוצדק שלא ניתן יהיה להתחייב דרכונים זמניים אלה בחיזות מוכרות כלשהן.
3. בקרב הפליטים נמצאו כמה מאות שאושרו וברשותם היו זה מכבר רשיונות־כניסה לאיי או לארצות אשר מעבר לים. היה הכרח להשיג עבורם רשיונות־מעבר עלימנת שיוכלו לצאת למחוז הפצם. ארצות־המעבר היחידות הבאות בהשבון היו עדין הארצות הניאוסראליות ותחופטיות באירופה המערבית, כגון: בלגיה, הולנד, שבדיה, צרפת, אולם ארצות אלה העריכו קשיים בלתי רגילים בדרכי המעבר, עד שלפרקים התעורר הרושם שהתוכנית כולה הינה חסרת סיכוי כלשהו.¹¹
4. ועדת העלייה התחילה להצלה בליטא, אשר פעלה ליד ההסתדרות הציונית הליטאית. פתחה בפעולה נמרצת למען השגת מספר רב ככל האפשר של רשיונות־עלייה שנועדו לבני גוער, חלוצים ועסקנים ציוניים ותיקים שתתרכזו בוויילנה. בתוך תיקי משרד העלייה המאנדאטורי נשאר מספר לא מבוטל של סרטיפיקאטים שלא נוצלו עקב פרוץ מלחמת העולם השנייה, והורעה תבעה כי רשיונות אלה יימסרו לידיה עבור המתעמדים לעלייה מליטא.¹²

הפעולה היזומה והנמרצת הופנתה לכיוונים שונים, אולם הוצאות של ממש לא נראו לעין על אף העובדה שהאיטם הרובצת לפתח נעשתה עם הזמן ממשית יותר. לאחר מאמצים מרובים וקשים, סודר רשיונות־מעבר לכמה מאות עולים (כ־400 בספר) דרך שבדיה, הולנד, בלגיה, צרפת לאיי. עולים אלה הוטסו במטוסים שבדיים לצרפת לאחר שנתקבלו למענם דרכונים מיוחדים ("סופקונדי") בנוסף לדרכונים הפולניים, וכן נפתרו בעיות המיסון המסובכות (במקרה זה עשו העולים לראשונה קטע מדרכם באוויר והדבר כרוך היה בהוצאות כספיות מרובות עד מאוד, לפי המושגים של אותם ימים).¹³

אולם עד מהרה נחסמה גם דרך הצלה זו. הולנד ובלגיה נכבשו ע"י הפולש הנאצי. תוך שבועות מספר בא גם תורה של צרפת להיחפך לארץ כבושה, ואז נסתבר בעליל כי רק כרית"מ נותרה בתור ארץ־מעבר פוטנציאלית. מן הראוי לציון שהמוסדות בארץ העריכו נכונה את חומרת המצב, אך אפשרותם לפעול היתה מוגבלת עד להחריד.¹⁴

סיפוחה של ליטא ע"י ברית"מ

עוד מתקומה תוכנית משרד העלייה בליטא והמוסדות המרכזיים בארץ ובתפרצות (המוכנות היהודית באיי, הקונגרס היהודי העולמי בארה"ב, הג'י.נ.ס., האי.א.ס., היצ"ע"מ ואחרים), כשבאירח בלתי צפוי ירדה על ראשיתם מהלומה מוחצת שבישרה למעשה קץ

מנוולנה דרך יפאן אל העולם החופשי

כל התוכניות. ב־15 ביוני 1940 תבעה בריה"מ מליסא, אולטימטיבית, לכונן בארצה ממשלה, ידידותית" כיום בו התפרסמה החביעה השתלט הצבא האדום על המדינה. תוך ימים ספורים הוקמה ממשלה קומוניסטית וה...סימאס" העממי (הפארלמנט) ביקש פה אחד לצרף את ליסא לברי"מ.

קשה לתאר את הבחלה והמבוכה שהשתררו בקרב אלפי הפליטים, הכל הבינו נכונה את המשתמע בשבילם מהשינויים הפוליטיים שחלו, ומה עוד, שתשלטון החדש הכריז שכל נציגויות-תחוך חייבות להתחיל היות וארצותיהם מיוצגות ע"י השלוחות הדיפלומטיות במוסקבה. אותה גזירת חיסול מידי היתה צפויה כמובן גם למשרד העלייה ולהסתדרות הציונית בליסא.¹⁵

המשרד הארץ-ישראל וכל יתר הגופים שטיפלו בענייני התצלה עמדו על חומרת המצב והזעיקו את הגורמים, אותם ניתן היה לגייס לשם עזרה, ואמנם, באיחור רב, ממש ברגע האחרון, נתנו התשתדלויות הללו פרי, ראשית — עלה בידי פעילי העלייה להוכיח לנציג הבריטי, שאפשר להגיע מעתה לתורכיה בדרך היבשה ולכן הוא רשאי להסביע את רשימת-הכניסה לא"י על דרכוני הפליטים.¹⁶ פרט" זה היה בעל חשיבות רבה משום שבאותו זמן טבעה אגניית פליטים בדרך לתורכיה והשלטון הבריטי הוציא איסור מתן רשיונות עלייה עד שתיוצא דרך "בטוחה" להסעתם.

בד בבד, נתקבלה בקונסוליה הבריטית בקובנה ידיעה כי סוף סוף שוחררו רשיונות רבים למען פליטי פולין והם רשאים להעניקם לבעלי הזכות עליהם.

אשרות ו"איגרות"

עתה החל מירוח קדחתני עם הזמן, הקונסוליה הבריטית עמדה להתחיל תוך שלושה ימים ובמשרדה בערנו אלפי בקשות לרשיונות ואשרות למיניהן. המשרד הארץ-ישראלי, שאף הוא נידון לחיסול, מצא עצה גם למכשול זה: הוא פשוט העמיד לרשות הנציג הבריטי את כל פקידיו, שעטלו שלוש יממות וחטביעו ללא הפסק על הדרכונים את האשרות הדרושות, אך היות ועל אף כל המאמצים לא הספיק הזמן כדי למלא משימה זו, נאות הקונסול להשאיר לכל אלה שלא הספיקו לקבל את האשרות — "איגרות" מיוחדות. בהן הוא מודיע להם כי אכן, ממשלת הוד מלכותו נאותה להעניק להם את הרשיון המבוקש לעלות לא"י.¹⁷

בעלי "איגרות" אלה ראו עצמם בימים ההם מקופחים היות ואף משרד לא רצה לאשרן, אך ברבות הימים התברר כי "כל מכתב כזה היה בבחינת הצלה!"¹⁸ האנשים קיבלו את אשרותיהם בהגיעם לארצות-המעבר התופשיות (יפאן, תורכיה) אולם לא רק זאת. "אותו קונסול הירבה לעשות בהשאירו טפסים ריקים לאנשי המשרד הארץ-ישראלי..." וכשאלה אולו, החלו בחורים נבוגים-כפיים ל"יצר" מיסמכים דומים שנשאו בכותרותיהם את סמל הוד מלכותו הבריטי.¹⁹ בסיכומו של דבר הודות למכתבים אלה ניצלו מאות מבני הנוער החלוצי שהגיעו בעזרתם לגבולות תורכיה ושם המתין להם נציג משרד העלייה בירושלים שהעבירם לא"י.²⁰

הוויזות ל"קיראסאו" שבאיי סורינאם והוויזות ה"יפאניות" שבעקבותיהן בעוד המשרד הארץ-ישראלי נאבק על קבלת רשיונות עלייה, ובקרב המוני הפליטים המרוכזים בחילנה ובקובנה נפוצה ידיעה בלתי מתקבלת על הדעת בנוסבות של אפריל-

מאי 1940: הקונסוליה ההולנדית מעניקה לכל דורש, במזרז סמלי — ויזות-כניסה לקיראסאר שבאי טורונטו. ולא זו בלבד, בעקבות קבלת רשיון-כניסה לאיים אלה, מעניק הציר היפאני בקובנה (אף הוא במחיר אנדרות בלבד) רשיון „טראנזיט“ ודרך יפאן, כשהתברר שאכן, הידיעות נכונות הן, פנו אלפי פליטים למשרדי שתי הנציגויות הונגרייזן באיטליה (בכחינת „אם לא יועיל, לא יזיק“), כשהתקרב מועד נעילת הנציגויות הזרות, חזרה גם כאן אותה חמונה לה היינו עדים בקונסוליה הבריטית. האירגונים היהודיים הציעו לשתי הנציגויות „כוח אדם“ לעזרה, ותוך ימים ספורים הושבעו על הדרכונים למיניהם, אלפי אשרות לאיי הולנד — „ויא“ יפאן.²¹

ראובן: עם נעילת הנציגויות הזרות לא תמה פרשת ההשתדלויות. חוגים דתיים מבין פליטי פולין התקשרו באמצעות עמיתם, הר"ר ורלבה, עם קונסול הכבוד של הולנד בשטוקהולם שבשבידיה, והלה (א.מ. דה'יונג) העביר לליטא באמצעות הדואר כ־1000 רשיונות-כניסה נוספים עבור בחורי-ישיבה ורבנים שמבין פליטי פולין.²² ולא זו בלבד, העוסקים בהשגת ויזות הולנדיות ויפאניות בקובנה הלכו בעקבות בעלי ה„איגרות“ הבריטיות, וכשנפעלו הנציגויות, המשיכו להעניקן בעזרת אותן חותמות שנותרו בידיהם „בדרך מקרה“.²³

כאן גם המקום להוסיף מלים מספר על טיבן של אשרות הולנדיות אלה, לפי המקובל בהולנד, הכניסה אל אייה אשר בים הקאריבי לא חייבה קבלת ויזות מיוחדות. הנוסח המקורי אמר: „...פלוני הרוצה להגר לקיראסאר אינו צריך לאישור כניסה, פרט להסכמת הגוברנאסור“. קונסולי הכבוד של הולנד בקובנה ובשטוקהולם ויתרו, לפנים משורת הדין, על ה„סיפא“, כשה„רישא“ נכתבה במפורש ובאותיות מאירות עיניים.²⁴

עובדה טאלפת נוספת: יודעיהן גילו עד מהרה שלקיראסאר אי-אפשר להגיע... דרך יפאן. קשה לתאר שעובדה זו נעלמה מעיני הציר היפאני בקובנה, אך גם הוא לא שם לבו לפרט קטן זה והעניק ויזות „טראנזיט“ ושהות ביפאן במספר רב.²⁵

על ראשיתה של פרשה זו ומקורותיה קיימות גירסאות שונות: לפי עדותו של ז. וארהפטיג, היה הוא זה אשר שלח שני אזרחים הולנדיים אל קונסול הכבוד של מדינת הולנד בקובנה, לאחר שהללו קיבלו את האשרות, פורסם הדבר ברבים והאלפים נהרו לקבלן.²⁶

לפי עדות אחרת, היוזם לקבלת תוויות ההולנדיות היה הציר היפאני בכבודו ובעצמו, אשר יעץ לאחד האנשים שפנו אליו בעניין ויזה יפאנית, לברר תחילה, אם הקונסול ההולנדי יעניק לו אשרת לאחד האיים שבתחום הולנד, ואם אמנם תתקבל ההסכמה, אזי יוכלו לתת לו ויזת „טראנזיט“ דרך יפאן.²⁷

קשה כמובן להכריע מהי הגירסה הנכונה, ייתכן כמובן, ששתייהן נכונות וקרובות למציאות.²⁸

המו"מ עם השלטונות הסובייטיים בעניין רשיונות-יציאה לפליטים הפולניים

על-טנת לעזוב את שטח ברית"מ, כולל ליטא הסובייטית, היה צורך בשני מיסמכים רשמיים:

- (א) רשיון יציאה,
- (ב) רשיון מעבר דרך שטחה של רוסיה.

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי¹⁹

קבלתם של שני רשיונות אלה נראתה בימים ההם כחלום בלתי מציאותי, שכן, זה עשרות בשנים שממשלת בריה"מ אינה נוהגת להרשות יציאת אזרחיה משטחה.²⁰ כאמור, בחודשי הקיץ של שנת 1941 נתברר כי דרכי המעבר אל העולם החופשי נגעלו ומסלול היציאה היחידי טוביל דרך בריה"מ והמזרח הרחוק. לעסקני ההצלה עם ז. וארהפטיג בראשם, ברור היה, שאם לא תימצא הדרך להתקשר עם שלטונות רוסיה, כל מאמציהם בעניין השגת רשיונות-הגירה ועלייה עלולים להיות הסרי תועלת. מתגסיקן ידוע היה שהיפשי מנע אלה כרוכים בסכנות ואסונות כבדים צפויים למעורבים בדבר, כי במקרה של כשלון המיזם יהיו הם תראשונים להיענש ולהישלח לארץ גזירה. הדיון היה רציני ובסופו של דבר הוחלט כי ראשי המשרד הארץ-ישראלי יצמדו את שטותיהם הם בראש רשימת המבקשים רשיונות-יציאה, והם גם יהיו אלה שיחפשו את הקשר אל השלטונות המקומיים והמרכזיים.²¹

באחד הימים של יוני 1940 התייצבה משלחת בפני סגן ראש ממשלת ליטא הסובייטית, גלובצקי, והירצתה בפניו על העניין לפרטיו: הגה מצויים בליטא אלפי אזרחים פולניים, קורבנות המשטר הנאצי, משוללי רשיונות-עבודה, אינם שולטים בשפת המדינה. בשל מצבם זה אינם אהודים על הציבור הליטאי, ויש בידיהם דרכונות-הגירה מוכנים החסרים רשיונות יציאה ומעבר סובייטיים. מן הדיון שממשלת ליטא הסובייטית המליץ בפני השלטונות המרכזיים על מתן אישורי-מעבר אלה. סגן ראש הממשלה הליטאית הבטיח לעיץ בפנייה ולהמליץ עליה בחיוב.²²

אך בד בבד נוצר גם קשר עקיף עם נציגה של בריה"מ, ה. פונויאקוב, שהיה למעשה השליט של ליטא ואף הלה הבטיח לפונים אלו, שיצביר את העניין להכרעת השלטונות במוסקבה חוץ המלצה חמה מצידו.²³

בינתיים הלפו שבועות ארוכים ורבי מתת, האווירה בליטא הסובייטית נעשתה דחושה ומסוכנת מיום ליום. נודע על מאסר עסקנים מקומיים ועל הקירות כבולשת הסובייטית שלא בישרו טובות.²⁴ התשובות המיוחלות על רשות יציאה ומעבר החמתהו לבוא הפליטים ישבו כמו על גחלים, ואז קרה הבלתי צפוי: בראשית ספטמבר 1940 לפנות בוקר הוזעק ראש משרד העלייה אל ביתו של המתווך, והלה הודיעו בשם הנציב הרוסי כי הרשיון אמנם נתקבל. זמן מה לאחר מכן נתאשרה הבשורה אף ע"י סגן ראש ממשלת ליטא שהמליץ כי הפליטים יגישו בקשות אישיות למשרד ההגירה הסובייטי בקובנה וווילנה, בו יאושרו רשיונות-היציאה והמעבר, מלכתחילה עורך הדבר אי-אמון, אך כאשר נתקבלו האישורים הראשונים, פנו האנשים בהמונים אל המשרדים האמורים.²⁵

דרך הענקת הרשיונות היתה אמנם סדורה ומייגעת, המועמדים הוזמנו לחקירות מטורטכות בשעות המאוחרות של הלילה או לפנות בוקר, הם נדרשו למלא פעם אחרי פעם שפטים שונים ולכתוב את האוטוביוגרפיות שלהם פעמים אין ספור, אך בסופו של דבר הוצאו הרשיונות והאנשים יצאו לדרך. קשה לומר שבעניין זה שרר סדר כלשהו. יש ומתנגדים מובהקים של המשטר קיבלו את הרשיונות ללא השהיות יתרות, ולעומת זאת, אנשים רגילים, ללא כל "חשאים", נאלצו להמתין בחדרה שבועות ארוכים ורבים, ריש מהם שלא זכו לקבלם לעולם, קרה גם שאותם אנשים שאושרו ליציאה, נעצרו בו בזמן ע"י הבולשה לשם עריכת משפט.²⁶ (יודעי דבר ייחסו עניין זה לאי-הסדרים שציינו את המשרדים הסובייטיים דאז).

בין כה וכה, החלה הנועה ערה ביותר של פליטים יהודיים לעבר שלושה גבולות: ליטא-בריה"ם-קושטא; ליטא-בריה"ם-סהרן; ליטא-בריה"ם-יפאן. המסע הארוך של המהגרים דרך שטחה של בריה"מ עבר בדרך כלל ללא כל הרפתקאות. השלטונות הסובייטיים בפנים הארץ לא הציבו מכשולים בדרךם של הנוסעים. היה אמנם קושי כלכלי שטרך היה בקבלת כרטיסי הנסיעה: ה"אינטוריסט" - חברת נסיעות סובייטית שטיפלה ישירות באירגון ההסעה דרך רוסיה, דרשה מהנוסעים תשלום עבור הכרטיסים, דוקא בדולרים, אך בו בזמן, בבריה"ם היתה אסורה החזקת "גאלוטה" זרה, בעלי הרשיונות והדרכונים המסודרים, פתרו בעיות אלו באורח אישי ויצאו לדרכם.⁹¹

עם גבור תנועת היציאה, נדמה היה שהשלטונות הרוסיים נטים להקל על היציאה. בשלב מסוים ויתרו על הדרכונים הבינלאומיים (ה"סמפונדי") והסביעו רשיונות יציאה ומעבר גם על גבי הדרכונים הפולניים שהוחרמו עליהם בתחילתו של עניין. כמוסמכים הקשורים בבעיית יציאת הפליטים היהודיים, הננו מוצאים עוד התקשרות ואינפורמציה מליטא הסובייטית, הנושאים עליהם תאריכים של חודש אפריל ומאי 1941.⁹² והנה, יום אחד, ללא הודעה מוקדמת, נפסק לחלוטין מתן רשיונות היציאה והמעבר. האנשים ששמתחתם הופיעו ברשימות הפונים בנידון, נאסרו ושולחו ברוכס לארץ גזירה ורק חלק מהם זכה, עם תום המלחמה, להגיע בדרכים מפותלות לא"י.⁹³ ובה במידה שקיימות השערות שונות באשר לנימוקי ההיתר כן אינן חסרות גם הנחות על נימוקי האיסור, אך את הסיבות המדויקות יש לחפש באחד המשרדים הסודיים בבריה"מ, ועל כך עוד ידובר באחד הפרקים הבאים.

1) פעולות ההצלה ביפאן

בעתון "דבר" מאמצע חודש ינואר 1941 הננו קוראים ידיעה קצרה: "המאמצים למרוץ דרכי עלייה חדשות לארץ הביאו לצעד ראשון של הקמת משרד ארץ-ישראלי בחלק של עולם חדש - יפאן. גרע לנו שמהלכת העלייה של הנחלת הסוכנות, מינתה בימים האחרונים ועדה מיוחדת לשם טיפול בענייני העלייה לארץ מיפאן והמעבר דרכה. חברי הוועדה נחמנו ח' ל, שצ'ופקיביץ, מי שהיה מזכיר מרכז פועלי-ציון בווארשה, והעריד זרח וארהפטיג, מי שהיה חבר מרכז "המזרחי" בווארשה. הוועדה כבר החלה בפעולתה".⁹⁴ עד כאן לשון הידיעה, שהגיעה לכלל פירסום באיחוד ניכר יען כי באותו זמן "ועדת ההצלה" היתה כבר בשיא פעולתה והספיקה לעשות גדולות למען אלה שנתרו עדיין בליטא וציפו בכליון עיניים לגאולה. קבוצת העסקנים הראשונה, שבמשך קרוב לשנה עמדה בראש הפעולה המסועפת בליטא, נאלצה לעזוב את המקום בבהילות באוקטובר 1940, כי תבולשת הסובייטית החלה מתחקה אחרי עקבותיה וכמה מהעסקנים מועמדים היו לוועדה ביום "יציאתם". עם הגיעה ליפאן, ניגשה קבוצת עסקנים זו להמשך אירגון פעולות ההצלה. ראשית, הוקם עליהם ועד מקומי בו נכללו ראשי הקהילות היהודיות הקטנות בקובה וביוקוהמה ששוכנעו ע"י היוזמים, כי על יהדות יפאן למלא עתה אותו תפקיד היסטורי של מסייעים ומצילים, כפי שעשתה זאת עד הרגע האחרון יהדות ליטא, כמרכז הפעולות נקבע המלך "צנשר" שכיוקומה, בו נתמסר הוועד והפך עד מהרה בעיני כל כעין קונסוליה בלתי רשמית של יהדות פולין. יום יום הוצף המלך בעשרות מברקים וקריאות מליטא ומארצות שונות בעולם.⁹⁵

בפני ועד ההצלה ניצבו שלוש בעיות אותן השתדל לפתור:

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

- א) סידור ויזות יפאניות למען אלה שלא הצליחו לקבלן כשהדבר עוד ניתן בנקל לכל דורש.
- ב) קבלת הארכה של רשיונות־שהות ביפאן למהגרים שכבר הגיעו למקום וטרם יכלו להמשיך בדרכם לקיראסאו או לכל מקום אחר.
- ג) להסדיר יציאתם של הפליטים מיפאן כדי שיפנו מקומם לבאים אחריהם.

לאחר מאמצים רבים וגילויי תושיה מופלאה, בעזרתם של ראשי הישוב היהודי ביפאן וחסיד אומות העולם — הפרופ' קוטסואי¹² — הושגה המטרה הראשונה. הוועדה נכנסה במרץ עם חברת הספנות היפאנית. ג.י.ק. וחתמה איתה על חוזה בדבר העברת 10,000 מהגרים באוניותיה, בהנאי שהחברה תמליץ על העברת אישורי־מעבר יפאניים לליטא. החסדר היה כדלקמן: ועדת ההצלה התחייבה להכניס לקופת החברה דמי קדימה הגונים על חשבון העיסקה, ואילו החברה הודיעה לשגרירות היפאנית שהיא רשאית להעניק רשיונות־מעבר ושהות למהגרים לפי הרשימות שתסופקנה לה מיוקרהמה. לאור הסדר זה איסור ה„איג׳ טוריסט“ בקובנה שבליטא, את יציאתם של מועמדי התגירה שטרם הצטיידו בוויזות הדרושות.¹³ הסכומים הראשונים שנדרשו לביצוע הפעולה, סופקו לרעד ע״י מוסדות עזרה יהודיים בארה״ב, ובבירת בריה״ם ישבו כבר „שפני נסיון“ שציפו לאשרות בכליון עיניים.¹⁴ התברר כי החסדר פרעל להפליא, ליד אלה היוצאים, שהשיגו בזמנו בכוחה עצמם את הוויזות היפאניות, התחילו להגיע קבוצות מהגרים שאשרת־המעבר דרך יפאן הועמדה לרשותם ע״י שגרירות יפאן במטסקבה ובחמלצת חברת הנסיעות היפאנית.

בד בבד עם הפעולה האינטנסיבית הזאת, הנוגעת להוצאתם של הפליטים היהודיים מליטא, התחיל גם מרץ עם נציגויות דיפלומטיות שונות לשם השגת ויזות־כניסה לארצותיהם. ברור היה שאין אפשרות להעביר אף איש אחד לקיראסאו,¹⁵ אך חשוב היה ביותר, שלא ייווצר ביפאן עצמה ריכוז גדול מדי של פליטים, מה שעלול היה לחסום את הדרך לבאים אחריהם. פעולה זו אמנם נשאה תוצאות כלשהן, אך מספר הבאים ליפאן גדל תהלך וחברי הוועד החליטו להקים עבורם מחנה קליטה זמני מחוץ לגבולות יפאן, לשם זה יצאה לשאנחאי שבסין משלחת מטעם ועד ההצלה, ואורגן ברובע הבינלאומי, מחנה של פליטי פולין שנשלחו לשם מיפאן לאחר שנמנע מהם להמשיך מטעם. לאותו מחנה הועברו בבוא היום כ־1000 פליטים ששהו במקום עד תום מלחמת העולם השנייה.¹⁶ ועדת ההצלה ביפאן פעלה ללא הפוגה עד ספטמבר 1941, עת נאלצו חבריה לעזוב את יפאן, שנכנסה אז לשלב ההכנות לקראת הצטרפותה כצד לוחם למלחמת העולם השנייה.¹⁷

העלייה לארץ־ישראל דרך יפאן

עם הקמת הוועדה לענייני עלייה והצלה ביפאן, התחיל הטיפול הנמרץ בהעלאתם של מועמדי העלייה לארץ, בעלי הוויזות המאושרות ע״י הקונסול הבריטי שבקובנה, רשאים היו להמשיך דרכם, וכראשית דצמבר 1940 יצאה קבוצת העולים הראשונה שמתה או 27 איש, בכיוון להודו, כשכוונתה ויעדה הסופי — ארץ־ישראל. הכל היו בשוחים שעתה שוב לא ייתעכב מטעם האנשים יגיעו ללא הפרעות למחוז הפצם.¹⁸ אך כפי שייתברר להלן, שונה היחה המציאות מהתוכניות ואף קטע זה במסע הארוך, רצוף היה מכשולים וקשיים בלתי משוערים.¹⁹ כה וכה הוועדה המשיכה בטיפול נמרץ ב„בעלי האגרות“ (הכוננה לאיגרות האוטנטיות, המוויפות בקובנה המיוצרות ביפאן גושא), שהיו חייבים לפי המקובל, לקבל אשרותיהם הרשמיות מידי הנציג הבריטי ביפאן. כל אלה הופנו אל הנציגות

הבריטית בקובה, וזו התחילה בבדיקה הקירה של הבעיה כולה, אולם עד טמרה נתברר כי לא ניתן היה כלל להגיע לשורשם של דברים. ארכיון הנציגות הבריטית בקובה היה גנוז במרתפי השגרירות האנגלית במוסקבה והנוגעים בדבר אישרו כללית שהעניין יודע להם, ולאור זאת הסבצו האשרות הדרושות על כל הדרכונים, ללא יוצא מן הכלל.¹¹ בשלב מסוים התחיל אמנם הציר הבריטי בסוקו, להתעניין בבעיה, אך בסיכומו של דבר, שוכנע ע"י חברי ועדת ההצלה שהבעיה באה לכלל פתרון היות והעולים יצאו כבר לדרכם ואין יותר "אינודת". בזאת המה פרשה זו.¹² החברה המסיעה היתה כמובן חברת ג.י.ק. שהעבירה באינודתיה שבע קבוצות של עולים. בסת"כ היה מספרם רחוק מהמספר המובטח (10,000) כי בסיכומי של דבר, הסרו גם רשיונות וגם פרעמדים לעלייה. גם מסע זה לאי, התנהל בשני כיוונים, תאחד — דרך סין — הסטלמנס הבריטי — הודו — מצרים — א"י, השני: דרך סין — הונקונג — אפריקה הדרומית — עדן — מצרים — א"י; הקבוצה השנייה יצאה לדרכה, להודו, בראשית ינואר 1941. אחריה באו מספר קבוצות קטנות יותר ולבסוף יצאה לדרכה קבוצת העולים הגדולה ביותר, שמתנה כ־60 איש, זה נעה דרך אפריקה הדרומית.¹³

המסע סיפאן להודו אך למעלה משלושה שבועות. בדרך ארוכה זו תשליכה האגוניה היפאנית עגן בשאנחאי, הונקונג, סינגפור, פינאנג וצ'ילון.¹⁴ לפי התוכנית המקורית צריכות היו קבוצות העולים להמשיך דרך בצרה שבציראק לאי, אולם בתגוען להודו נתברר, שבינתיים פרץ בעיראק מרד ראשיד עלי נגד הכרטיסים ואין כל אפשרות להמשיך לפי התוכנית המתוכנן. הקבוצה הראשונה אמנם ניסתה להבקיע לעצמה נתיב דרך ציראק, אך מאמציה לא הצילו והעולים הוחזרו כלעומת שבאו.¹⁵ האווירה שהשתררה בין העולים היתה קשה ביותר. מהד גיסא, לא נראתה באופק כל דרך להמשך המסע, ומאידך גיסא, הגיעו מהארץ בשורות איוב על התקרבות צבאות רוסל לגבולות הארץ, ויחד איתן, ה"סנוניות" הראשונות של פליטים ארץ-ישראלים שעובו את הארץ מסחר הפרלש. לא ייפלא איפוא, שחלק מאנשים אלה, שכבר טעמו את טעם הכיבוש הנאצי בפולין, התחילו מתרחקים בספקנות על המשך נסיעתם.¹⁶ קבוצת העולים השנייה היתה המדרבנת החלוצית בעניין עלייתם לגודל פליאתם של חבריהם לגורל, של ועד הפליטים המקומי ואף של שלטונות ההגירה בהודו.

ובינתיים העברו העולים לטיפוליה של ועדת הפליטים היהודית שנתארגנה בהודו לאחר פרוץ המלחמה, כדוגמת יתר החלקים של ה"סטלמנס" האנגלי. ועדה זו טיפלה קודם כל בפליטים טבין יוצאי גרמניה, ולאחר-מכן, בשיתוף עם השלטונות הבריטיים ונציגות המדינות הלוחמות, בכל פליטי המלחמה. מוסד זה טיפל בקליטת הפליטים, סידורם, העסקתם (ובמידת האפשר), ייצוגם בפני השלטונות המקומיים בקשר להשגת רשיונות והאפשרויות המשך מסעם. לועדה זו פנתה, כמובן, הקבוצה השנייה של העולים ודרשה את עזרתה, ייתכן שאילולא עקשנותם העקבית, היה עניין עלייתם ארצה דרך הודו, יורד מן הפרק עד תום המלחמה, אך כאמור, אנשים אלה עקשנותם העקבית, היה עניין עלייתם ארצה דרך הודו, יורד מן הפרק עד תום המלחמה, אך כאמור, אנשים אלה לא נתנו מנחה לשלטונות, ופנו ללא הרף אל ועדת הפליטים, אל מוסדות העלייה בארץ, אל חברת הנסיעות "קוק" שהתחייבה ביפאן להעלותם ארצה, ואף קבלה השלום נאות מראש עבוד סירחתה, נוספה לכל אלה התנהגותם הדמוקרטית מדי של האנשים, מה שלא הלהם את הסטאנדרט המקובל בקרב הלבנים בהודו והיה כנגינים

מווילנות דרך יפאן אל העולם החופשי

בעיניהם.¹⁹ (האנשים התקרבו יתר על המידה אל ההודים, נסעו כטראמים במחלקות שנועדו להודים בלבד, ביקרו בבתיהם וכו').

ברבות הימים התברר שהדרך היחידה כמעבר לארץ היא מצרים, אך לשם כך היה הכרח לקבל רשיון מטמשלת מצרים. בקשר לכך נתקבלה אינפורמציה ממשרד התגירה בהודו, וזו לזותה ברטו, שמן הדין שגורם בעל השפעה ינסה להשתדל בנידון בקהיר, לאחר התקשרות עם משרד העלייה של הסוכנות היהודית בירושלים, והחלם שוועד הפליטים בהודו, וכן אנשי הסוכנות בירושלים, יפגו בנידון אל הרב נתום אפנדי – רבה הראשי של מצרים, סוף סוף נוצר הקשר עם קהיר והחלה פרשה מייגעת של מברקים והתכתבויות מחכא להחם, שארמה קרוב לשלושה חודשים.²⁰ בסופו של דבר נתקבל האישור הדרוש, עתה נותרה רק בעיית של השגת מקומות באוניה המפליגה למצרים, אולם גם עניין זה לא היה פשוט כלל ועיקר, אמנם נמשכה תנועה ימית בין הודו למצרים אך היו אלה אוניות־משא ברובן, אשר גוייסו לשם העברת נשק, תחמושת וצבא אל זירת הקרבות במזרח התיכון. עין הצוללות הגרמניות לטושה היתה לעבר ספינות אלה ועשרות מהן טובעו טרם הגיען ליעדן. פרט לכך, כל המקומות הפנויים באוניות אלו נשמרו לאנשים ששימשו בתפקידים ונאלצו לנדוד ממקום למקום לרגל תפקידם.

לאחר המתנה ארוכה, נמצא סוף־סוף כלי־שיט ובו מספר מספיק של מקומות פנויים, היתה זו ספינה מצרית ובה חרדי־יהלים גדול שנועד להסעת 60 העולים, כשנתקרב מועד ההפלגה, נתברר שרק אנשי הקבוצה השנייה התייצבו להמשך המסע, בסיכומו של דבר, נותרו רובם ככולם בהודו עד תום המלחמה.²¹

כעת החל הפרק האחרון של מסע ארוך וטרור זה, שהחל אי־שם בליטא הרחוקה, נמשך לאורך כל בריה"מ, יפאן, סין, הודו, ועתה תתחיל סוף־סוף מתקרב אל סיומו, האוניה התקדמה באיטיות ובהזירות רבה, עגנה ימים מספר בעדן, ניסתה לפוצץ בדרכה מוקשים שצפו עלי־פני המים, עד שבסוף השבוע השלישי הגיעה דרך המואץ לפורט־סואץ.²²

במצרים ציפתה לעולים קבלת פנים צויינת ביותר, הם נשמרו שמירה קפדנית במשך כל שעות שהותם בתחום מצרים, ולאחר בדיקות קפדניות ואף לאחר מעצר קצר (על דעת הפקידות המצרית־בריטית לא התקבל, כיצד יכלו בחורים אלה לפלס לעצמם דרך אל הארץ, בימים ובדרכים אלה), הועלו על רכבת הנוסעת בקו קנטרה–ת"א–חיפה, לאור שהות קצרה במחנה עתלית ופגישה נרגשת עם מפילים שנכלאו שם, שוחררו ופגו איש איש לדרכו.²³

כיצד נתרחש דבר ההצלה המופלאה ?

ככדי להשיב על שאלה יסודית זו, טן הראוי לציין שני גורמים קובעים שהטביעו חותמם על תמרחש בקרב ציבור הפליטים בליטא בתקופת זמן זו :

א) דומה שלא יחיה מוגום לציין, שהפליטים עצמם וכן מנהיגיהם, נתברכו בעוז רוח, חרסיה, יכולת אירגונית, הפרכה נכונה של המצב הקיים, וכן ידע רב בניצול כל אפשרות (ולו הקטנה והמצומצמת ביותר) בשטח ההצלה, אין ספק ששיחק לאנשים גם מולם, אולם בנסיבות טראגיות אלו, דרושה היתה מידה גדושה של צרנות וטרץ, והם הם שקבעו גורלו של הפרט ושל הכלל.

עובדה היא שמבחינה זו יכולה הקבוצה המנהיגה שטרקב הציונים יוצאי פולין, לשמש דוגמה לכל יתר ריכוזי הפליטים (אם היו אלה טמש פולנים, צ'כים או סלובאקים, שאף

הם התרכזו בעשרות אלפיהם בוילניוס). בני עמים אחרים, שמאחוריהם עמדו ממסלות גולה בעלות אמצעים ואפשרויות גדולות ורבות יותר, חרף כל אלה, הוצאות פעולותיהם בשטח ההצלה היו זעומות ביותר בהשוואה לתוצאות שהשיג ועד התצלה היהודי.⁴¹

ב) גורם שני, לא פחות חשוב בשטח זה, משמשת הסולידריות היהודית שנתגלתה במלוא הודה בימים אלה. קודם כל יש להזכיר כאן את יהדות ליטא, שקיבלה את רבבות הפליטים בודרעות פתוחות וגילתה מידה רבה של אהדה, אהבת אחים ורגש לאומי מופלא. ברגעים קריטיים ביותר, התגייס ציבור זה לענייני הצלה וקליטה, מה שאיפשר לפליטי פולין להתארגן ולהכין את הכלים הדרושים לשם הצלתם.⁴²

וליד יהדות ליטא, הישוב היהודי הזעיר ביפאן, היה למעשה בימים החם, ב-ארץ השמש העולה, יהודי אחד בלבד בעל אזרחות יפאנית. כל הישוב היהודי ביפאן בשנת 1940 לא עלה על 200 נפש, והנה נרהם ציבור קטן זה בכל גפשו ומאודו לעניין התצלה. הם שקשרו את ועד התצלה היהודי ביפאן עם היידיד הדגול פרופ' קוטסראי, שתיווך ביניהם לבין הגורמים המקומיים שנטלו על עצמם מרצון את האחריות ליציאתם של אלפי הפליטים מיפאן, וזאת על אף העובדה שהיה ברור להם כי צפויים הם לאכזבות ולקשיים. לאחר שפעילי ההצלה העמידו את ראשי הישוב היהודי בקובה וביוקוהמה על גודל התפקוד החיסררי המוטל עליהם, לא היססו אלה לקבלו.⁴³

כאן גם המקום לציין את צרנותם של מוסדות העזרה היהודיים בתפוצות (ארה"ב, שווייץ, שבדיה, אנגליה, קנדה) שסיפקו לפליטי פולין סיוע ציבורי וכספי לשם מימון הפעילות בשלבים השונים של פרשה זו.⁴⁴

מקום מיוחד נועד גם למוסדות הלאומיים בארץ, אשר שימשו קרן אור ומקור תקווה לאלפי הפליטים. חיים יודעים אנו בבידור עד כמה מוגבלת ומצומצמת היתה יכולתם בהשוואה לצרכים, ממשלת המאנדט הצירה צעדיהם ועל כל רישון עלייה הכרח היה להיאבק ממש בפועל. רק תודות למאמציהם הרבים ניצלו קרוב ל-3,000 העולים שבאו דרך תרכיה, שבדיה, טרן ויפאן.⁴⁵

ותה א"אלו הבהרות באשר לכמה שאלות קובעות, וקודם כל: מה חלקה של ליטא (הריבונית והקומוניסטית לאחר-מכן) בפרשה זו?

אין ספק שממשלות ליטא סיעו לא במצט לפתרון בעיית הפליטים.⁴⁶ קשה כמובן לומר שליטא ששה לקראת העובדה שארצת הוצף בהמוני הפליטים היהודיים. מעמדה המיוחד של "וילניוס" הביאם לתחומה, אך בדיעבד, סיעו הליטאים בשלבים השונים לאירגון היציאה משטחם. מעמדה המיוחד של הרפובליקה הליטאית בתוך בריה"מ הקל במידת מה על פתרון הבעייה. עובדה היא שבשלבי הסיפוח הראשונים, העדפה ליטא על שכנותיה הבאלטיות, לטביה ואסטוניה, ולאור זאת מובן גם יחסם החיובי של השלטונות המרכזיים לפנייתה בעניין הענקת רישיונות-יציאה ומעבר לפליטים דרך השטח הרוסי.⁴⁷

על מניעי מתן רישיונות-יציאה והמעבר דרך בריה"מ, קיימות דעות שונות ורבות, אחדים סבורים שהיו כאן קודם כל סיבות כלכליות: רוסיה מעוניינת היתה בדחויזים וכל הוצאות הנסיעה כוסו כידוע, בוואלוטה אמריקאית.⁴⁸

דעה שנית גורסת כי ייתכן שהיו גם מניעים הקשורים במודיעין, עובדה היא שלא מעט ממרעמי ההגירה נשאלו בעת הקירחם, מה יוכלו לעשות למען בריה"מ לאחר הגיעם לארצות היעד.⁴⁹ ייתכן גם שלרוסיה חשוב היה כי אוניותיה, שהובילו את הפליטים

למאמרו של ברוך אורן :
 „סוילנה דרך זמאן לעולם החדש“.

הדרכון הליטאי

**THE JEWISH COMMUNITY OF KOBE (ASHKENAZIM)
COMMITTEE FOR ASSISTANCE TO REFUGEES**

Memorandum,

Kobe, Japan

REPLY TO MEMORANDUM A. I. GUTINMAN L. J. HANIN S. J. KAPLAN R. P. KATZMAN M. P. MALKIN M. P. ROSENFELD A. P. SHAPIRO S. P. SHAPIRO A. P. THOMAS	COMMUNICATIONS M. J. BIRNBAUM S. J. KAPLAN S. P. SHAPIRO A. P. THOMAS
--	---

GRAM. JESZUA.
Krynica

Talbot
W. Rosenberg

הצהרת אישום מ-1942 על ידי קהילת אשכנזי בקובו.

Vilnius, 10ta m. September mėn. 6 d.
 Aš JUOZAS PIŠTAKIS, Vilniaus Notaras, turis savo
 Kontorą Vilniuje, Sovietų p. 5/4 lūkiu, kad ši
memoria yra bei atitinka originalą, pateiktą man
Benekto Jozabarko
 gvv. A. Rosenberg
 ir kad originale jodų ypatybių nepastebėta. Paraiškė
rašyta ant 1942 m. 9 mėn. 6 d. Vilniaus notariato
aktų kn. Nr. 391386. Išdavėta. Lemuva
Vilniaus Notaro
J. Pištakis

אישור נאטיונו מוילנא.

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

לתורכיה, תנענה בארצה קברע לגמלי ארץ זו טדי שבועיים-שלושה, ולבסוף, ייתכן ושיחק כאן גם הגורם הליטאי, עליו דובר הלעיל, ואולי גם הרצון להופיע בעיני העולם הנאור כמדינה הומאניטארית אשר לבה פתוח למצוקתם של קורבנות היטלר.

זאת ועוד: מי היו אלה שניסו לנהל מריט עם הגורמים הסובייטיים בנידון? עובדה שהתנהל שיג ושיח בקשר לעניין יציאתם של הפליטים הפולניים דרך רוסיה, עם נציגי השלטון הסובייטי במקומות שונים ועיי גורמים שונים, מבלי שהאחד ידע על פעולתו של השני,¹⁷ באחד הפרקים הקודמים תואר המריט שהתנהל בליטא,¹⁸ אך עובדה היא, שמריט דומה התנהל גם עיי נציג הסוכנות היהודית בתורכיה, עם אחד מנציגי השלטון הסובייטי בארץ זו, והושמעו באוזניו דברים ברורים למדי בנידון.¹⁹ פרט לכך, ידוע על השתדלות אישית של הר"י א. א. הרצוג ז"ל אצל שגריר בריה"מ בלונדון, מאיסקו, בעניין היתרי-יציאה לכתורי הישיבות השוחים בליטא, והשגריר הבטיח לו לפעול בנידון, בארכיובו של הרב המנוח מצוי גם סכת סאת מאיסקו, בו הוא מודיע לו על מתן רשיונות-יציאה למאגרים יהודיים מליטא.²⁰ מסופר גם על השתדלויות בארה"ב, עיי הר"ר סספן ויז, הרב אבא הלל טילבר ואחרים, איאפשר לקברע חיוס מי היה הגורם המשפיע והמכריע ביותר בנידון.

גם על מעשי החסד של נציגי הולנד ויפאן קיימות גירסאות שונות. אחת הגירסאות אומרת שהעז הכלכלי הכריע, נציגים אלה נחתקו באותו זמן מארצותיהם והיו מעוניינים בדמי האשרות שנסתכמו בסכומים רציניים ביותר.²¹ לפי גירסה אחרת, היו אלה חסידיו אומות העולם אשר ייתכן ואף פעלו בשם ובידיעת ממשלותיהם שהיו מעוניינות להציל כמה אלפי יהודים.²²

הדעות חלוקות גם, בשאלה לפי זכות הבכורה ביוזמת הוויזות ההונגריות, יש המייחסים זאת לר"ר ז. וארהפטיג — ראש ועד התגלה בליטא, ששלח את המרעמדים הראשונים אל קונסול הכבוד בליטא וביחמתו נהרו גם האחרים.²³ גירסה אחרת מייחסת את היוזמה לציר היפאני בכבודו ובעצמו, מה שנוגע לוויזות-המעבר התורכיות, ברור כי נציג הסוכנות היהודית בתורכיה²⁴ הוא שהשיגן, ובאשר לוויזות-המעבר הפרסיות, בנידון פעלו גורמים יהודיים מקומיים, מבני המשפחות המיוחסות ביותר, שסייעו לנציגט בהשגת רשיונות-המעבר.²⁵

גם על מניעי הפסקת מתן רשיונות-היציאה התמעבר דרך רוסיה פרוש ערפל כבד ואין כל אפשרות לברר את פשרם, עובדה היא, שבאותה פתאומיות שהיתרים אלה ניתנו, כן גם נפסקו, שלוש סיבות עלולות היו להשפיע על שינוי הקו:

- א) הענקת אזרחות ליטאית-סובייטית לכל הנמצאים בתחומה של ליטא ושלילת זכויות הפליטה מאורוזי פולין לשעבר.²⁶ (ביחס לבעיות ההגירה).
 - ב) התחזקת השלטונות אחרי היוזמים הרבים של ויזות-הכניסה וה"איגרות", שנעשו ביד רחבה לאחר נעילה הקונסוליות הזרות.
 - ג) התקרבות מועד הצטרפות בריה"מ למלחמת העולם השנית.
- איוז משלוש ההשערות הי"צ הנכונה, או שמא גרסה לכך סיבה אחרת, דבר זה אפוף מיסתורין שאך יודעי סוד בקרטלין מסוגלים לפענחו.

מספר הניצולים

למרות העובדה שבארץ חיים כיום חלק ניכר מאלה שניצחו על מפעל ההצלה בליטא (דרך תורכיה, טהרן ויפאן), אין ביכולתנו לקבוע בדיוקנות מה היה מספר ניצולי „מיבצע ליטא“ ב„תקופת וילגניוס“. כן גם לא קל לנקוב במספר כללי מדויק של הפליטים היהודיים מפולין שהגיעו באותו פרק זמן לווילנה. מקורות מסויימים מדברים סתמית על רבבות. אחרים נוקבים במספרים מדויקים יותר: 14,000–15,000⁵⁹. חושבני שהמספר 20,000 הוא הקרוב ביותר למציאות.

אותה אירודאות סטטיסטית חוזרת כשאנו מנסים לסכם את מספר הניצולים ב„תקופת וילנה“, המספרים של העולים דרך תורכיה, שבדיה וטהרן, כדוקים יותר, ולפי המשוער, ניצלו בדרכים אלו למעלה מ־3,000 איש.⁶⁰

קשה יותר לקבוע את מספר הניצולים דרך יפאן. עובדה היא שהוצאו בדרכים שונות אלפי יוזתי יפאניות והולנדיות. עובדה נוספת המדברת בפני עצמה, מספרת שבאביב 1941 בלבד, עברו את יפאן למעלה מ־2,000 פליטים, אך ידוע שמאות רבות הגיעו ליפאן עוד קודם לכן ואף הספיקו לעזובה בכיוון לארה״ב, קנדה, אוסטרליה ואמריקה הדרומית.⁶¹ כן ידוע ש־1,000 פליטים עברו מיפאן לשאנחאי ושם שהו עד סוף מלחמת העולם השנייה.⁶² לפי השערהי החזירה, מתקבל על הדעת שלפחות 3,500 פליטים ניצלו בדרך זו מכליון. נשאלת באורח טבעי השאלה: האם לא יכלו להינצל יותר?

שני האישים המרכזיים הקשורים בפעולת ההצלה דרך תורכיה ודרך יפאן טוענים: כן! הנמקת שניהם דומה. ה. בארלאס, שהיה אז נציג הישוב בקושטא, סבור שאילו היו מספיקים להעביר לליטא יותר רישוונות־עלייה, ללא ספק היו ניצלים יותר אנשים, מאידך, תולה ז. וארהפטיג את הקולר בשני גורמים נוספים:

א) המוסדות היהודיים בארה״ב ובארצות החופשיות לא הוסיטו בזמן את העזרה הדרושה. כדי להעביר מספר גדול של יהודים מליטא ליפאן, בגלל חוסר כסף התמוצץ ההסכם עם חברת הנסיעות היפאנית — ג.י.ק., שיכולה היחה לאפשר הוצאתם של רבים יותר מבין הפליטים בוויילנה.

ב) על אף העובדה שאנשי המשרד הארץ־ישראלי בליטא ובא״י התייחסו בריגנות רבה לעניין האשרות ההולנדיות והיפאניות המליצו (ממש דרישו!) את קבלתם, נמצאו „חכמים“ שלא הראילו להטריח עצמם וליטול את האשרות.⁶³ קיימות ידיעות בדוקות על פעולות מיוחדות מטעם המשרד הארץ־ישראלי על מנת לשכנע גופים שלמים שיילכו לקבל את החירות. כאמור, לא כולם השתכנעו, ובמו ידיהם חרצו את גורלם.⁶⁴

סיום

הצלחתם של שישה—שבעת אלפי היהודים מבין פליטי פולין בליטא, סתרה בסיכומו של דבר, פרשה ועירה במסכת השואה של יהדות אירופה ופולין בכללה. בימי מלחמת העולם השנייה, יחד עם זאת, מצטיירות לעינינו אי־אלו מסקנות שאין להתעלם מהן:

א) „פרק וילנה“ הינו ערוה נאמנה שבשנת 1940 עדיין אפשר היה להציל יהודים מצפורני הנאצים. הדבר היה תלוי ברצונן של המעצמות הגדולות והמדינות החופשיות, אילו הושיטו אלו עזרתן, חלקו של העם יכול היה להינצל.

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

- ב) אילו ניתן היה לשוב הקטן בארץ, יכול היה לתרום תרומה ניכרת ביותר להצלת אחיו בעת מצוקתם (עובדה כי במקרה זה, למעלה מ-50% של הניצולים הגיעו ארצה).
- ג) בתוך האווירה הדחוסה של התנכרות ושוויון נפש כללי, נמצאו יחידים מבין אומות העולם שעל דעת עצמם (1), ללא נטילת רשות מממשלותיהם והוך עקיפה ברורה על החוק, עשו למען הצלת נידונים לכליך.
- ד) יחד עם זאת, מזדקרה בכל מראה העובדה, שלמען הצלת מספרים זעירים של יהודים, היה הכרח לגייס ממשלות וארצות על פני חלקי חבל שלמים.
- ה) ולבסוף, "לקח" רב משמעות: מנהיגות בעלת יוחסה וכשר, מחוננת ביכולת והבנה, עשויה להכין את הרקע להתרחשות "ניסים" במצבים מסובכים וחריגים ביותר, ועובדת הצלתם של אלפי הפליטים מבין יהודי פולין בליטא — הוכחה נאמנה לכך.

הערות

1. וילנה בליטאית — "וילנוס", נותקה מליטא ועזרשה לפולין בין שתי מלחמות עולם ע"י הגנראל דליגובסקי בעידודו או בהסכמתו החשאית של המארשל פילסודסקי. הדבר שימש סיבה לסיכסוך מסויד ולאובח בין שתי המדינות ולאייקשיות יחסים דיפלומטיים ביניהן (עד שנת 1938).
2. ראה בעניין זה: יהושע חנוך ברם, "סביב העולם לארץ הנחשפה", ספר קהלת קונין, הוצאת אירגון יוצאי קונין 1968, עמ' 725-738.
3. העיר צורשה לליטא המודרנית כמיסים צבאיים שהועמדו לרשות הסובייטים ע"י הליטאים.
4. עיירות משני עברי גבול ליטא המורחבת השטחים שמופחו לרוסיה.
5. תעודת פליט בשפה הליטאית.
6. לאחר ה"בחים" האלה הגיע באותם ימים הח' ארתור (המנוח) הבודאי שמואל ויגלבוים) ומסגו יצא לטילו תפקידו בניטו וארשת, לא היה זה סקרה יחיד, שלחיים של תנועות הגוער החלוצי, של אירלנדים ציוניים אחרים (הפורים לדוגמא) יצאו סכאן לשטח הכיבוש בשליחות הכריהם תדרו בין הגבולות.
7. ז. וארהפטיג — דריה מסכם למשרד העלייה בירושלים, 17.11.40: תיקי המשרד האיז בליטא: הארכיון הציוני בירושלים; כן גם ראיין בע"פ.
8. דבר', גליונות מה' 24.1.40; ה' 27.3.40; ה' 11.4.41.
9. יעקב אידלסטיין — המר"ם הראשון עם שלטונות בריה"ם על יציאתם של יהודים מרוסיה בתקופת המלחמה, "נשר" מס' 1 (42), אדר ב' חשכ"ה, מרץ 1965.
10. א. דובקין — סכתב למשרד העלייה בקאונאס, 6.11.1939. בדבר סיגויים של קליינבוים (פ. סנה), ביאלופולסקי, ספר וארהפטיג — כמעדה לענייני הפליטים מפולין (תיק משרד העלייה בליטא, 1941, הארכיון הציוני).
11. ז. וארהפטיג — סקירה לסוכנות היהודית, י"ח חשוון ת"ש, משרד העלייה בליטא, 1300/26.
12. דריה של ועד ההצלה של הסוכנות היהודית לאיי עמ' 1, מוגש לקונגרס הציוני בבאזל, כסלו תש"ו, דצמבר 1946, וכן גם דריה על הפעולות ת"ש-חש"ה, כניל, עמ' 76; 124.
13. א. דובקין — מה ייעשה לחלוצי הארצות הנכבשות, דבר' 14.4.40, י. ברוק — סכתבים ודריה, תיקי משרד העלייה בליטא, הארכיון הציוני ירושלים.
14. ל. קרוי — פליטי פולין מה יא עליהם, דבר' 1.4.40, וכן גם: כיצד חיים יהודי וילנא וליטא, דבר', 21.1.41 (בעילום שם).

ברוך אורן

15. י. אידלשטיין, "נשר" מס' 1 (42), מרץ 1965, עמ' 80.
16. י. אידלשטיין, "נשר" מס' 1, 1965, עמ' 80.
17. שם, שם.
18. שם, שם.
19. ה. בארלאס, מנהל משרד העלייה בתורכיה בשנים 1940—1941, עדות בע"פ: "באפריל 1941 הגיע לחופי קושטא אוניה ובה 400 חלוצים, כשהתחילו לברוק את התעודות התגבר כי רובם בעלי "איגרות" מטעם הקונסול הבריטי בקאונאס, אך תקלה סערת בחן: במקום ה"איגרות" הבריטיים מתנוססים בנותדותיהם "חלולים"... לאחר שאימתן מיינע עם השגריר ופקידות נתעלמו הללו מה"תקרי ואיסטרו לעולים להמשיך בדרךם.
20. ז. וארהפטיג סיפר בעדותו בע"פ סיפור דומה מנסיונותיו בטוקיו עם "סכתבים" אלה.
21. עיין: "עדות ברנמן", עמ' 4, תיק ב"2710/249", ארכיון ירושם ת"א.
"עדות ברם", עמ' 34, תיק ב"2690/245", ארכיון ירושם.
י. אידלשטיין, "נשר", מרץ 1965 עמ' 81.
22. עיין: א.מ. דהיינג, "עדות", ארכיון ירושם ת"א תיק מס' 2303/67, ה"י שלמה וולבת, "עדות", ארכיון ירושם ת"א תיק מס' 2708/152.
23. י. אידלשטיין, "נשר" מס' 1 (42) וכן גם עדות בע"פ של השר ז. וארהפטיג.
24. שם, שם וכן גם עיין: "עדות ש. ברנמן עמ' 6.
25. י. אידלשטיין, "נשר" מס' 1 (42) מרץ 1965, וכן גם בעדותו של השר ז. וארהפטיג.
26. שם, שם.
27. עדות ברנמן עמ' 2, השתלשלות דומה להפליא בענין טר"ם על ויות"מעבר דרך רוסיה—תורכיה. ה. בארלאס מספר בראיונו, על סיכום שיחתו עם נציג הסובייטים בקושטא בזה תלשון: אם תשיגו ויות"מעבר דרך תורכיה, ייתכן ונעניק לכם ויות"מעבר דרך בריה"מ". ואכן, אחרי שהושג ע"י ה. בארלאס רשיון"מעבר המיוחד דרך תורכיה, העניקו ע"י בריה"מ אלפו ויות"מעבר לבעלי רשיונות העלייה דרך תורכיה, ובאותו ענין פעלה גם תנדת העלייה ההגולה בליטא, ובפי פעיליה הנציגיה סיפור נוסף על השתלשלות זו.
28. עדותו בע"פ של שר הרוח ז. וארהפטיג.
29. עיין בהערה מס' 12.
30. עדותו בע"פ של השר ז. וארהפטיג.
31. שם, שם, וכן: "נשר" מס' 1 עמ' 79.
32. שם ה"מטורף" — ד"ר אלס מקובנה, עדותו של ז. וארהפטיג (בכל התעודות בכתב רשום בטעות, "הלס").
33. ר—ק — "מסביב לכדור הארץ לארץ ישראל", "מבנים" עמ' 114—126, עין"חרוד, אלול תשי"א.
34. עדותו של השר ז. וארהפטיג.
35. רשאל בן נתן — "מקובנה לחלאיביב דרך יפאן", "הצופה", 29.6.1941.
36. שם, שם: 25.6.1941, עדות ברנמן עמ' 4, עדות בראם עמ' 22—23.
37. מוטק רוסמן — "מברקים בעניני רשיונות"עלייה וקריאה לעזרה — 6.4.1941; 8.4.1941; 4.5.1941, תיקי משרד העלייה בליטא, הארכיון העיוני בירושלים.
38. קרוב לוודאי שהדבר אירע בטכונות הראשונים של מאי 1941.
39. ביניהם השר מנחם בגין.
40. "דבר", 13.1.1941.

סוויילנה דרך יסאן אל העולם החופשי

41. רפאל בן נתן — סקובנה לתלאביב דרך יסאן, הצופה, 29.6.1941.
42. שם, שם.
- 42א. ראה נספח.
43. שם, שם, 13.7.1941, וכן ר-קי — מסביב לכורד הארץ לארץ־ישראל, מבפנים עמ' 114—126.
44. עדותו בע"פ של ז. וארהפטיג, הסדר דומה הושג ע"י ה. בארלאס עם הקונסוליה הטורכית במוסקבה ביחס לצולים מליטא דרך אוזיסת למורכית.
45. לפי גרסה מסוימת חובטה לקונסולי הכבוד של הולנד בקאונאס ובשטוקהולם, שאף מחזר לא יגיע לסוריינאם.
46. עיין: עדות ברנמן עמ' 6—17.
47. המברק האחרון שהגיע למוכנות בירושלים נושא עליו את התאריך 15.8.1941 לפי תיקי משרד העלייה בליטא הארכיון הציוני בירושלים.
48. דבר, 2.1.1941.
49. שם, שם, 13.1.1941.
50. עדותו של רפאל בן נתן (בע"פ).
51. עדותו בע"פ של ז. וארהפטיג.
52. עדות בראם, עמ' 29—32.
53. רפאל בן נתן — מחיזות עצבנית, הצופה, 24.8.1941.
54. שם, שם.
55. ר-קי — מסביב לכורד הארץ לארץ־ישראל, מבפנים, עירחרוד, אלול תש"א, עמ' 125.
56. שם, שם.
57. שמואל רוזנברג — מברק, 26.3.1940, תיקי משרד העלייה מליטא, הארכיון הציוני בירושלים.
58. עיין: עדות בראם עמ' 31 (פרטים סאלסים על נסיבות דומות בסג הקבוצה הדרום־אפריקאית).
59. רפאל בן נתן, הצופה, 1.9.1941.
60. ר-קי — מסביב לכורד הארץ לארץ־ישראל, מבפנים, אלול תש"א, עמ' 114.
61. ז. וארהפטיג, ה. בארלאס, עדויות בע"פ.
62. עדות בראם, עמ' 15, עמ' 23, דבר, 11.12.39.
63. ז. וארהפטיג, עדות בע"פ, עדות הפרופ' היפאני בנספת.
64. כג"ל.
65. דין חשבון של ועד ההצלה של הסוכנות היהודית לארץ־ישראל עמ' 1, מופש לקונטרס הציוני הכיכ בבאול, כסלו תשי"ז, דצמבר 1946.
66. ז. וארהפטיג, עדות בע"פ.
67. שם, שם.
68. ה. בארלאס — עדות בע"פ.
69. מחזיות כתב שורות אלה.
70. ז. וארהפטיג — עדות בע"פ.
71. עיין כפרק ה'.
72. ה. בארלאס — עדות בע"פ.
73. י. אידלשטיין — המטא־ומתן הראשון עם שלטונות בריה"מ על יציאתם של יהודים מרוסיה בתקופת המלחמה, גשר, מס' 1 (42) מרץ 1965, עמ' 80.

ברוך אורן

74. שם, עמ' 81.
75. עדות ברנטן, עמ' 6, איגרתו של ש. אורליאנסקי לדחיונג, תיקי ירושם ת"א.
76. "נשרי", שם, 79. ת. בארלאס, 80. לפי ידיעות אישיות וכן גם עדות בע"פ של ד"ר דוד לאור.
77. ת. בארלאס — עדות בע"פ.
78. י. אידלשטיין, "נשרי" מס' 1 (42).
79. י. טננבוים — "בטלכות הגזע הרשעי", ירושם, עמ' 371.
80. ת. בארלאס — עדות בע"פ, וכן מאמרי א. זובקין ב.דבר' בחורף 1941.
81. שם, שם.
82. ז. וארהסטיג — עדות בע"פ.
83. עדות ש. ברנטן, עמ' 5.
84. מ. ב. שטיין — "קבלת תחיזה היפאנית", דבר' 16.5.1941.
85. רפאל בן נתן — "הועד היהודי", "הצופה", 29.6.1941, וכן גם ז. וארהסטיג — עדות בע"פ.

"מטוקיו לירושלים"

קטע מתוך ספרו של אברהם קוטסואי

פרופיסור א. קוטסואי נולד ביפאן בשנת 1899, בן למשפחת כוהני "שינטו", נמשך ליהדות ולתנ"ך מראשית נעוריו, כיהן כמנהיג רוחני של קהילה יפאנית קטנה באיי הוקאידו. השתלם באמריקה, שם הכיר לראשונה את היהודים. ב-1931 נתקבל כמרצה לתנ"ך ולשפות שמיות באוניברסיטה בטוקיו. בשנת 1934 התמנה כ"יועץ" לענייני יהודים בחברת "הרכבות הדרוסטאנוויריות". בתוקף תפקידו הצליח לסייע ליהודים המקומיים. בשנים 1940-1941 נתן ידו להצלת אלפי יהודים — פליטי היטלר. בעוצמה של מלחמת העולם השנייה פורסם ספר בשם "עם ישראל", עם כניסת יפאן למלחמה נגד ארה"ב, נאסר ע"י ה"קנפיסאיו" (הבולשת היפאנית במתכונת ה"גיסטאפו") וניצל בנס.

כתב מחקרים רבים ביפאנית ובאנגלית על נושאי חיחדות. בשנת 1959 התגיר, חי עתה בארה"ב.

הפרק הנספח הוא קטע מספרו "מטוקיו לירושלים" (עמ' 158-167).

From Tokyo to Jerusalem

ABRAHAM KOTSUJI

PUBLISHED BY
Bernard Geis Associates

DISTRIBUTED BY HAKON BOOKS

בחודש יולי 1940, זמן מועט לפני שהשלמתי שתי שנות שירות במאנוויריה, שבתו עם משפחתי ליפאן. כנהוג קיבלתי "מענק פרישה" אשר השתכס בשכר עשירים חודש מ, חברת הרכבות של דרום מאנוויריה — דמו עזיבה שהיו עתידים להספיק לכל צרכי במשך שנה ויותר. השתכנתי בבית קיץ בעיר קיט הקרויה קרוצאווה הצפונית, סמוך להר געש אסאמה-יאמה ביפאן המרכזית, ועם עסקתי בהתקנת ספר הדקדוק העברי שלי להדפסה שניה. כן תורגמתי

מווילנה דרך יפאן אל העולם החופשי

בזמני הפנוי בדאירן, את ה"קנטיקלס" לצורה היפאנית הקלאסית של בתים בני שלושים ואחת הברות מתוך תקווה למצוא עבורם מו"ל. בסתיו העברתי את משפחתי למעון קבוע יותר בקאמקורה. קאמאקורה הוא כפר קטן, בשלושים מיל במורד הזרועות אל מפרץ טוקיו. זהו עיר היסטורית (הוא היתה בירת יפאן דהיפאקטו במאות השתיים-עשרה והשלוש-עשרה) ומחווה כיום חוף קייט חשוב. היא ידועה בעיקר בשל הדאיבוטסו, או "בודחא הגדול בעל האור הנצחי" – פסל ארד ענקי של בודהא אשר משקלו מאה ושלוש טונות והמתנשא לגובה של 40 רגל. הוא נחשב לאחת הדוגמאות המצוינות ביותר לסוג זה של פיסול ביפאן. בשל עתיקותה עשירה העיר בצריחי מקדשים בודהיסטיים. זהו מקום נעים לטור בו באמת ובתמים.

הבית בו התגוררנו היה ממש על שפת המים. הוא לא היה גדול אך חשקף על כל המפרץ עד למאיוורה, שם עמד המנדלור המפורסם. בלילה היו אלוסות האור מבוזקות עמומות אל חדר המיטות שלנו. אהבתי לערוך בחדר זה את טקס שתיית התה כיוון ששמנו יכולתי לחשקף על המפרץ ולראות עד לאור המרחק ועד לפיסת האדמה.

בבואי לקאמאורה ציפיתי למצוא מקום שקט ומנוחה בתוספת אוכל להתרכז בלימודי העבריים, ליהנות ממשפחתי ומאוויר הים הנהדר. שהייתי שם שבועיים בדיוק עת שנתקבל המברק ששם קץ לדרך היים רומנת זו. משפר מנהיגים יהודיים בעיר היפאנית קובה ביקשו שאבוא לטוקיו על מנת להימנע עמהם. כך עשיתי, ולמטע מצאתי כי הופקדה בידי בעייה בה מעורבים היו חייהם של 5000 איש.

קובה שוכנת בדרום יפאן, לא הרחק דרום מטיטו, על שפת הים הפנימי הכלוא בין האיים הונטו ושיקוקו. שלטת ההרים המתנשאת מעליה דחקה אותה כאילו אל שפתיים וכך היה עליה להתרבל ולהתפתל לאורך החוף. אנשי המערב כינוה "ריו של יפאן". בהיותה עיר בעלת אוכלוסייה של מיליון נפש היא מהוות נמל המים הפתוחים השני ובגודלו ביפאן והעיר הישית בגודלה ביפאן כולה. אין זו עיר מקדשים דווקא והיא חסרה את ניחוח העתיקות של ערים יפאניות כה רבות. לעומת זאת יש בה אווירה מודרנית וקוסמופוליטית (לדוגמה: ריקוד עם קובי מכונה ריקוד הפילוסופים או דקאנטו. דהיקאנטו הוא קיצורם של השמות דקארטי-קאנטי-שופנהאואר). קובה היא גם אחד המרכזים העיקריים של הפעילות היהודית המעטה ביפאן. סוחרים יהודיים אחדים מאיראן ועיראק קבעו מושבם בעיר נמל זו לפני מלחמת העולם הראשונה ומשפחות אחדות הגיעו אחרי רעידת האדמה של 1923 שהחריבה נחלתיהם ביוקוהאמא. כמה יהודים, רוסים לבנים, הגיעו לשם אחרי המהפיכה ברוסיה. ב-1940 היו בקהילה היהודית שבקובה כ-50 משפחות ושני בתי-כנסת אשכנזי וספרדי. הקהילה הזהירה שונשנה וקיימה יחסים תקינים עם האזרחים היפאניים של קובה.

בחודש יולי 1940 הופרה למתע שלוות חייהם ע"י זרם הפליטים שכא מולאדיווסטוק. מוצאם של הבאים היה שונה, אך רובם היו יהודים פולניים וליטאים שהצליחו להשיג ויזת יפאנית בקובה שבליטא באמצעותו של קונסול יפאני אוהד, סוניחארא, אשר נעלם לאחר מכן והוצא כנראה להורג ע"י הנרמנים. ב-1940 היו כסובן חסומים לתנועת מעבר כל הנמלים האירופאים. יהודים אלה באו מזרחה במסילת הברזל הטראנס-סיבירית. רבים מהם הגיעו ברכבת האחרונה מאירופה, פשוטו כמשמעו. רובם היו גברים, הנשים והילדים לא מסוגלים היו לעמוד בתלאות המסע וסברו בדרך כלל כי הסכנה הגדולה ביותר תחת השלטון הגנאי נשקפת לגברים. הם הגיעו דרך הארביץ, שם סיפקה להם הקהילה היהודית מזון ושלחה אותם הלאה, בדרך כלל לולאדיווסטוק. משם פנו בספינה לטאסורוקה אשר בחוף היפאני ומתחנה זו נסעו ברכבת לקובה.

הקהילה היהודית הושיטה להם עזרה אך ברור היה כי היה זה טעל לכוחן של חמישים המשפחות להתגבר על זרם הפליטים. כסף שנשלח מאמריקה, ברובו ע"י Hebrew Immigrant Aid Society שיוע אמנם אך היה צורך לחוציא את הפליטים מיפאן לארצות אחרות שם יוכלו לבנות את חייהם מחדש. אפשר היה להסדיר את קבלתם ע"י ארה"ב, קנדה, ג'אמאיקה ומקומות רבים אחרים אך הקושי היה בכך שרשיונות הכניסה היפאניים היו זמניים. יכולים היו להישאר במדינה למשך 10 ימים בלבד. עשרה ימים היו הרבה פחות מהדרוש כדי למצוא להם מקום

* היאם – תברת לעזרת מהגרים יהודים.

אחר, מצבם של אחרים אשר באו בלי רשיונות כניסה היה קשה יותר. הם לא יכלו לרדת מהספינה בטאסורוקה והפלינו הלך וחזור מיפאן לולאדיוויסטוק.

שמעי הניע לאוזני הוועד היהודי הקובי תודות לעבודתי במאדוריה, בעיקר בשל נאומי בעברית במני הקונגרס של המזרח הרחוק שזכה לפירסום נרחב. האפשר לי, שאלו הם, להתערב אצל הממשלה היפאנית למען הארכת זמן השהות המוקצב.

ידעתי כי לא היה זה תפקיד קל. מעת שובי מסאנדוריה חשתי יותר ויותר בנבון הרגשות האנטישמיים, במיוחד בקרב חוגי הצבא והממשלה. האנטישמיות לא מצאה לה מהלכים בקרב האזרחים הממוצעים, כיוון שמעטים ראו יהודי מימיהם או אף ידעו מהו יהודי. אלה שידעו, כמו אנשי קובה, לא הוטעו ע"י התעמולה הממשלתית. ברם קיימת חיתה זהירות כללית בעניין. אדם בעל קשרים שניקר בוועד היהודי בקובה והבטיח לעזור לא הופיע יותר לאחר שמיליטאי ריסט יפאני איים עליו. יפאנים רבים רחשו אהדה למצבם הקשה של הפליטים אך בשל חוסר אומץ לב עצמו עיניהם מראות (נוסף על מחדם נראו הפליטים, רובם יהודים מזרח-אירופאים) עבדקנים, זרים ומטונים בהשוואה ליהודים הקוביים המקומיים.

החלטתי היתה נחושה לעשות ככל יכולתי ולהשתמש במלוא ההשפעה שהיתה לי כדי לעזור. ישנה אימרת-בושידו האומרת: „פחדנות היא למנוע עזרתך מהנוקק לך“. בריחה מהבעיה עמדה בניגוד למוטו הכבוד והגאווה שלי האמונים על מסורת הסמוראים.

נסעתי לטוקיו כמעט יום יום לסטה תביעתי במני משרד החוץ. שוב ושוב התחננתי במני כל פקיד שהיה מוכן להטות אוזן. תוך ימים אחדים ניתנה לבישי-המזל, שהפלינו הלך ושוב בין וולאדיוויסטוק וטאסורוקה, הסכמה שקטה לרדת ביפאן. מה היה חלקם של בקשותי בזה ומה היו הנורמים האחרים המעורבים איני יודע.

מכל מקום, הבעיה של הארכת הוויזות עדיין עמדה בעינה. משרד החוץ פשוט סירב לענות ולחיעתר להפצרותי. לבסוף אף הוזהרתי ע"י פקיד אחד במשרד החוץ שלא אלחץ יותר בעניין.

מאוכזב וכבד-לב חליתי עדיין תקוותי בקלף העיקרי שלי בו טרם השתמשתי — הסמונה עלי מטכבר הימים, יוסוקה מאטסוקה, עתה שר-החוץ של יפאן. מאטסוקה לא התעלם ממני, פעל כשאקדחם של אנשי הצבא נעוץ בבבו. היה עליו להתחשב בדעתם בכל דבר שעשה, במיוחד כאשר נגע חדר בבעיה עדינה כאנטישמיות. למרות זאת הוא היה תקווחי האחרונה.

הלכתי אליו וסיפרתי לו את סיפורי, „ניסיתי נאצות לעורר את מצמונה של ארצו, אמרת, „נראה כי הדבר לא עלה בידו“.

הוא הניע בראשו: „אני מצטער, ד"ר קוטסואי“.

„אם כך ניתן להבין שעלי לפנות אל המיניסטר עצמו ולתנות במניו את צערי כי הוא הממונה עלי“.

עיני העצובות מנשו בעיני האוהדות למשך דקות מספר. אחר כך נשען לאחוריו: „ד"ר קוטסואי, היכול אני לתת לך רמז“.

„כמוכן“

„אבל חכה ו" אמר, „אני מדבר כידוד, לא כפקיד ממשלתי. הבה נצא לסעוד ו" במסעדה שקטה, במרחק ניכר מהמיניסטרו, סיפרתי לו את כל העניין בפרוטרוט. הוא הקשיב בשקט, אחר אמר: „המצרות ניספות מצידך או מצד הוועדים היהודיים יהיו חסרי תועלת. משרד-החוץ קבע את מדיניותו ולחץ כבד מופעל עלינו שלא לשנותה, אך יש משהו הניתן להיעשות. אפשר ותוכל לשכנע את הממשלה המחוזית המקומית בקובה להאריך את הוויזות של הפליטים. אם תצליח אני מבטיחך כי משרד-החוץ יצאם עין. הממשלה המרכזית בטוקיו פשוט תתעלם מכל פעולה שתעשינה הממשלות המקומיות“.

מעודד מהצעה הטובה נסעתי לקובה כדי לראות את אנשי הוועד היהודי בראשותו של מר א. פונביסקי שמאוחר יותר הפך לאזרח אמריקאי. הפליטים ישנו על מזרונים שאולים על המרצפות, אכלו מכל הבא ליד ובילו את מרבית זמנם ברחוב לפני מרכז הקהילה היהודית, מקום שם עמדו מניהם האירופיים ווקניהם הארוכים והשחורים בניגוד עז לעיר המזרחית.

הבעיה עתה היתה לבוא במגע עם הפקידים המקומיים. הדרך הקלה ביותר היתה לקנות אותם לא ע"י שוחד נלוו אלא בייך, מסיבות ומתנות קטנות. לכל זה היה דרוש כסף ולי היה

סרילנה דרך ימאן אל העולם החופשי

מעט מאוד משלי, אפשר היה להשיג ממון מסוכניות הסעד היהודיות אבל זה היה מסוכן מדי. כל מנעי עם פקידים לאומיים ומקומיים חייבים היו להישמר בסוד כיוון שהתוכנית היתה יכולה להצליח כל עוד לא תדע יד ימין את מעשיה של יד שמאל. מעט רכילות בזמן הלא־מתאים, מכתב בידיים לא מהימנות — והמשאיומתן עלול היה להתמוטט.

ברוב יאוש פניתי למקור הכסף היחידי שידעתי: גיסי העשיר — מיליונר שזכה בכספו בשל ירושה ומעולם לא עשה הרבה למעני: „עליך ללכת בדרכך שלך“ היה אומר לי, „על כל נים, מולך ישתפר אם תתלבש היטב“, היה מוסיף. לפי עקרון זה היה נותן לי במשך שנים את חליפותיו המטומשות, כך שאפילו בימי עוניי לבוש הייתי כמיליונר בלה במקצה. זה היה אורחו ורבעו. השנת כסף ממנו לא היה תפקיד קל כלל ועיקר.

נסעתי לאוסאקה ועמדתי במני דלתו.

„אני מנסה לעזור לכמה ידידים ותיקים“ אמרתי, „במאג'וריה עבדתי בעיקר עם בני העם היהודי. הם זקוקים לי עתה ואני רוצה לשמור להם אמונים“. סיפרתי לו את סיפור הפליטים ותוכניותי לעזור להם. „אמרת שאלכש את בנדיך הישנים כדי שלא אבייש עצמי. עתה אני זקוק ככסף כדי שלא לבייש את עצמי“.

„האם זה חשוב לך?“ שאל.

„אין זה בשבילי אלא למען האנושות. הבס ו“ אמרתי, „סיפרת לי שפעם הפסדת מיליון יאן תוך לילה אחד, כששוק המניות התמוטט. לכסף אין משמעות בעיניך. אין זה אלא משחק בלבד. אתה יכול לעשות משהו מועיל“.

„אתשוב על כך הלילה“ אמר.

עם בוקר נתן לי שלושים מאות אלף יאן, סכום נאה באותם ימים.

עם כיסים תמחי ממון מיהרתי לשוב לקובה, נרשמתי במלון „אוריינטאל“ — היקר במלונות העיר, אחר הלכתי אל ראש המשטרה והצגתי עצמי כאחד הקשור בעניינים יהודיים. „מישהו חייב לעשות משהו בעניין אותם פליטים“ אמרתי, „מדוע לא תקפצו אלו הערב, אתה וכמה טראשי מחלקותיך ונשוחה בעניין“.

באו המישהישישה אנשים באותו ערב. לקחתי אותם למסעדה הסוכה ביותר שבקובה והאכלתי ארוחת מלכים ופאנית: מרק, רכיכות, סרטינים ברוטב פול כבוש, אצותיים בחוסף, קריש שעועית ויין אורו לרוב. נערת הגישה פרטה לפנינו על סאמיסן דמוי גיסארה והנעימה לנו בשירה. אורחי שרו, צחקו והשתכרו תוך שאין רב. לא ננעתי כלל בעניין הפליטים.

כעבור יומיים שוב הזמנתים לארוחה אך טרם הזכרתי את עניין הפליטים. בשלישית, ימים מספר מאוחר יותר, העליתי את עניין היהודים חסרי המולדת. הובטחה לי הארכת הוויזות.

הפקידים המקומיים לא הירשו הארכת הוויזות ליותר מאשר חמישה־עשר יום כל פעם. במשך החודשים הבאים נעיתי ידד בנפש של המשטרה הקובית ודאגתי לכך שאנשיה ימצאו בחברתי כל הזמן. נסעתי מקאמקורה לקובה, מסע של שתיים־עשרה שעות, פעם או פעמיים לשבוע. ביליתי לילה או שניים בקניות ארוחות צהריים וערב ודיברתי אם אנשי הוועד היהודי הקובי כדי להשיג שהכל יתנהל כשורה. המשטרה שיתפה פעולה יותר ויותר. ליהודים הותר לפתוח „תלמוד תורה“ ואנשי המשטרה היו להם לעזר ככל שנדרש. שלושה חודשים נדרשו כדי להוציא אדם טיפאן. זרם הפליטים החל להידלדל באביב 1941 ובשלהי שנה זו יצאו רובם ככולם בשלוש טיפאן לארצות המערב, אם היתה בידיהם ויזה, או לעיר הפתוחה — שנחאי, אם לא נמצאה בידיהם הוויזת. גם אם הכנסת האורחים היפאנית כלפי היהודים הנענים לא היתה ראוייה להתהלל בה, כל זאת בשל מאמצי התעמולה הנאצית, הרי ארץ זו נשאה לפחות את נוכחותם עד שמצאו דרך לצאת משם למקום מבטחים.

מדי פעם במשך השנים שחלפו מאז, נתקלתי באנשים שהיו בקובה באותם ימים. בשנת 1959, בהיותי בירושלים, פגשתי אשה צעירה אשר סיפרה לי שהיתה בקובה בהיותה בת ארבע שנים והיא עדיין זוכרת כמה תמונות מאותם ימים. ב־1960 פגשתי באשתו של ר' שלמה סוסקו בברוקלין וגיליתי שאף היא היתה בקובה בהיותה בת ארבע. היא יודעת עדיין לשיר שיר יפאני אותו למדת אז.

איש צעיר אחד, ר' מנחם הירשפרונג, פורסם בקאנארה בשנת 1944 היסטוריה קצרה על הפליטים היהודיים בשם: „מעמק הכנא הנאצי“. הוא הקדיש את הפרק האחרון ל„פרופסור

ברוך אורן

היפאני אברהם קוסטובאי". הוא מסיים באינפורמאציה שבשל דעותי הליבראליות הוצאתי להורג עיני המיליטריסטים. אמת היא שמאוחר יותר דגו אותי למוות. כיצד הגיעה אינפורמאציה זו לקאנאדה נבצר ממני לדעת. מכל מקום, בסתיו 1943 עברו דרך יפאן כ-5000 פליטים והזרם מסק. השתקעתי בביתי הנחמד כשאני מויחל שוב לתקופת שלווה. זכיתני בה למשך חודשיים בלבד. בוקר אחד יצאתי לקחת את עתון הבוקר שלי ולא מצאתיו. התכוונתי לנסוע לטוקיו כדי להשיג מספר ספרים להם הייתי זקוק. הלכתי אל תחנת-הרכבת של קאמאקורה. התליכה היתה נעימת. היה זה יום חמים ושטוף שמש, מה שהיה די נדיר בחודש דצמבר.

בתחנה מצאתי עתונים וקניתי אחד מהם. בראש הגליון הופיעה כותרת: „הבוקר נכנס הצי שלנו למצב מלחמה עם איזות הקרב של ארצות הברית“.

SUMMARY

INSIDE THE GHETTO — From an autobiographical work by Clara Asscher-Pinkhof

This issue opens with an excerpt from an autobiographical work by Mrs. C. Asscher-Pinkhof, about to be published. Mrs. Asscher-Pinkhof, the daughter of a practising Jewish family in Amsterdam, is well-known in Holland as an author of children's and adolescents' books. She had been active in teaching and education while her husband — the Rabbi of a Dutch town — was alive and after his death devoted herself wholly to her educational and literary work. Having been widowed young, she brought up her six children by means of her own efforts. A number of her books were translated into Hebrew, the best-known among them being "Children of the Stars", published by "Am Oved" in 1963. It describes the life of Jewish children, huddled together at transit stations in Holland, about to be transported to extermination camps.

The chapter published here tells of the segregation, the abductions and the deportation in stages which were the lot of the Jewish community in Holland. The personal story goes hand in hand with a universally human point of view and a great sensitivity. Thanks to the sensitive and discriminating observation on the part of the author, we are able to discern the uniquely characteristic response of Dutch Jewry to the great terror; we become acquainted with the Dutch environment and its reaction to the Jewish tragedy.

Mrs. C. Asscher-Pinkhof lives in Israel now and the book was written in Hebrew.

FROM VILNA, ACROSS JAPAN, TO THE FREE WORLD — by Baruch Oren

Baruch Oren — now director of the "Yad Lebanim" Memorial Institute in Petah-Tikvah — surveys the escape routes of Jewish refugees, mainly from Poland, who happened to arrive in Lithuania towns at the beginning of World War II. The survey is based on personal memories, reinforced by a great deal of documentation. Seeking ways out, these refugees found the Dutch Consul prepared to issue entrance-permits for Dutch Territories overseas and the Japanese Consul ready to provide the necessary transit-visas through Japan. A series of complicated transactions were necessary in order to realize these opportunities; temporary Polish passports had to be obtained; transit-visas, immigration-permits for Palestine from the British Consul and Dutch entrance-permits had to be arranged for in precarious circumstances. A few thousand Jews received permission, on the strength of these rather doubtful papers, to cross the U.S.S.R. and ultimately arrived in China and Japan. A few managed to reach Palestine via India and Egypt.

This particular affair points to the unforeseen opportunities which were available to people of sufficient initiative and daring.

The appendix brings an excerpt from a book by Professor Kutsnai — a Japanese scholar who came across Jewish refugees in Koba, Japan, and aided them greatly during their sojourn in his country.

THOUGHTS ON THE JEWISH UNDERGROUND IN THE LODZ GHETTO — by Fivel Padah

The author is a survivor of the Lodz ghetto and used to be active in the underground movement there. He tries to present the specific internal and external circumstances which shaped the character of the ghetto and the regime inside its boundaries. The latter, plus a hostile and impenetrable environment, shackled the